İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Türkiyat Mecmuası
Journal of Turkology,
IUTURKIYAT 2026, 36 (1): 201–226

https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1653966

Başvuru | Submitted 08.03.2025
Revizyon Talebi | Revision Requested 14.04.2025
Son Revizyon | Last Revision Received 28.04.2025
Kabul | Accepted 16.11.2025
Online Yayın | Published Online 13.02.2026

Türkiyat Mecmuası
Journal of Turkology

Araştırma Makalesi | Research Article

Açık Erişim | Open Access

I. Balkan Savaşı'nda Selanik'in Kaybedilişi

The Loss of Thessaloniki in the First Balkan War

Arzu Erman [1]

[1] Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye

Öz

19. yüzyılda Balkan uluslarının birbirleriyle ve Osmanlı Devleti ile rekabeti Osmanlı Balkan coğrafyasında büyük bir kargaşaya sebep olmuştur. Bölgede yaşanan etnik ve dini ihtilaflara rağmen Makedonya'nın tarihî hak iddialarıyla Osmanlı Devleti'nden kopartılması için Balkan devletleri milliyetçi saiklerle bir araya gelerek Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. I. Balkan Savaşı'nda Makedonya'nın en önemli şehri Selanik'in ele geçirilmesi için en büyük rekabet Yunanistan ve Bulgaristan arasında yaşanmıştır. Osmanlı ordularının Yenice mevkiinde almış olduğu yenilgi sonrası 8. Kolordu Komutanı Hasan Tahsin Paşa, şehri Yunan ordusuna teslim etme kararı almış ve bununla ilgili protokol 26 Ekim 1912'de imzalanmıştır. Selanik'i savunmakla görevli bu Osmanlı komutanının kimsenin onayı olmadan ve hiç savaşmadan yaklaşık beş yüzyıllık bir Türk yurdunu teslim etmesi Türk tarih yazımında eleştirilen bir konu olmuştur. Bu çalışmada, I. Balkan Savaşı'nın en büyük sürprizi olarak görülen Selanik'in Yunan askeri yetkililere teslim edilmesinin ve söz konusu protokolün mimarı Hasan Tahsin Paşa'nın bu kararının Yunan tarih yazımına nasıl yansıdığı ele alınmıştır. Makedonya'nın genel durumu bağlamında Yunanistan'ın Balkan ittifakına ve savaşına katılma süreciyle oluşan Yunan tarih anlatısı, Osmanlı arşiv belgeleri, Yunan basını ve araştırmalarında yer alan bilgilerle yeniden değerlendirilmiştir.

Abstract

In the 19th century, the rivalry of the Balkan nations with each other and with the Ottoman State caused a great turmoil in the Ottoman Balkan geography. Despite the ethnic and religious conflicts, the Balkan states came together with nationalist motives and declared war on the Ottoman State in order to detach Macedonia from the Ottoman State with historical claims. In the first Balkan War, the biggest competition for the capture of Thessaloniki, was between Greece and Bulgaria. After the defeat, Tahsin Pasha, decided to surrender the city to the Greek army and the protocol related to this was signed on 26.10.1912. The fact that the Commander surrendered a Turkish homeland of nearly 5 centuries without anyone's approval and without fighting has been a subject of criticism in Turkish historiography. Here the surrender of Thessaloniki to the Greek military authorities, which is seen as a surprise of the I.Balkan War, and how this decision of Tahsin Pasha in question, was reflected in Greek historiography are discussed. In the context of the general situation of Macedonia, the Greek historical narrative formed by the process of Greece's participation in the Balkan alliance and war was re-evaluated with the information contained in Ottoman archival documents, Greek press and researches.

Anahtar Kelimeler Selanik · Hasan Tahsin Paşa · I. Balkan Savaşı · Yunanistan · Makedonya

Keywords Thessaloniki · Hasan Tahsin Pasha · First Balkan War · Greece · Macedonia

Atıf | Citation: Erman, Arzu. "The Loss of Thessaloniki in the First Balkan War". *Türkiyat Mecmuası–Journal of Turkology*, 36, 1 (2026): 201-226. https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1653966

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2026. Erman, A.

Sorumlu Yazar | Corresponding author: Arzu Erman arzuerman@aybu.edu.tr

Extended Summary

With the Treaty of Ayastefanos signed after the 1877-78 Ottoman-Russian War, the Principality of Greater Bulgaria was established in a large part of the region that would later be called Macedonia. The Great Powers forced Russia to revise the treaty due to the fact that Russia would increase its influence to the Mediterranean through Bulgaria. For this reason, with the 1878 Berlin Treaty signed instead, Greater Bulgaria was divided into 3 parts and the Macedonia part was given to the Ottoman Empire on the condition of reform. In the 19th century, this region was an area that the Balkan states tried to break away from the Ottoman Empire and incorporate it into their own territories. Indeed, Bulgarian nationalists claimed that it was a part of medieval Bulgaria, while Serbs wanted to have Macedonia because there was a Serbian Kingdom in this region during the time of Stefan Dushan. According to the Greeks, the region has always been a Greek territory and dates back to Alexander the Great. The Balkan nations, who wanted to detach the region from the Ottoman Empire by competing with each other with these claims, found a suitable environment with the outbreak of the Tripolitan War and declared war against the Ottoman Empire. The strongest army in the war belonged to Bulgaria. Within the framework of its defense alliance with Greece, the treaty did not include an article on the future division of Macedonia, because according to Bulgaria, the exact border lines here would be drawn by the Bulgarians on the battlefield and thus they would be able to take the largest part of the region. In the Balkan War, which was launched with nationalist and irredentist objectives, the Bulgarians and Greeks fought against each other for Thessaloniki, the most important city in the region; however, the Greek victories in the battles of Sarantaporo and Yenice put them in a more advantageous position in Thessaloniki. Hasan Tahsin Pasha, the commander of the 8th Corps in the region, retreated as a result of the defeat of the army, but upon receiving the news that the Bulgarians were also approaching the city, he wanted to end the war by communicating with Greek military representatives and a surrender protocol was signed at the end of the negotiations. Article 3 of this protocol, signed on 26 October 1912, surrendered Thessaloniki to the Greeks until a peace treaty was concluded. Hasan Tahsin Pasha defended himself in the detailed report he sent to the Ottoman Empire, stating that his army was besieged and that he decided to make peace because there was nothing left to be done, otherwise the Bulgarians and very soon the Serbs would enter the city, which would cause great harm to Thessaloniki and the people of the city. For this reason, Hasan Tahsin Pasha, who was declared a traitor and became the focus of criticism, claimed that he did everything he could within his jurisdiction with the statements he gave to the press in the following period and attributed the reason for the failure to the gathering of four states twice the size of the Turkish army and Greece's cutting the Turks' connection to Asia and Europe. His closeness to Greek educational and cultural networks influenced his preference for the surrender of Thessaloniki in favour of the Greeks. Senior Ottoman soldiers who took part in the war also stated that he insisted on handing Thessaloniki over to the Greek army. In Greek historiography, it was argued that he should not be criticised for this choice as a successful soldier and a commander who was in the right place at the right time for Greece. Violations occurred during the implementation of the Protocol. As a matter of fact, there is nowhere in the treaty that Ottoman officers were taken to Greece as prisoners, and this violation was also criticised in Greek sources. This situation was condemned by the Sublime Porte and Hasan Tahsin Pasha protested this situation in the international arena. The looting incidents that took place after the transfer of administration in the city were reflected in the Ottoman archive documents and measures were tried to be taken by the state. On the other hand, the surrender of Thessaloniki caused great joy among the Greeks and news about the change of the capital to rival Athens was reflected in the press. The uncertainty about the future of Thessaloniki was lifted with the Treaty of Bucharest signed in 1913 at the end of the Balkan Wars, and Greece expanded its borders to include Kavala by acquiring the territory of Southern Macedonia, including Thessaloniki, as well as the city of Ioannina and part of Epirus. With the handover of Thessaloniki to Greece, 482 years of Ottoman rule in the city came to an end.

Giriş

Balkan yarımadasının kadim şehirlerden biri olan Selanik, Osmanlı Devleti'nin bir nevi Batı'ya açılan kapısı olmuş ve Osmanlı modernleşmesinde önemli olayların merkezinde yer almıştır. Nitekim Jön Türk hareketinin gelişimine katkı sağlaması, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezi olmasının yanı sıra Selanik, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün doğum yeri olması sebebiyle de Türk tarihinde son derece önem atfedilen bir şehirdir.

Büyük İskender'in haleflerinden biri tarafından kurulan Selanik, Türk hakimiyetine girmeden önce sırasıyla Roma ve Bizans egemenliğinde kalmış Slavlarca birçok kez kuşatılmış, Franklar tarafından zapt edilmiş ve Yunanlar tarafından tekrar geri alınmıştır.[1] Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de yürüttüğü fetihler kapsamında[2] kesin olarak 1430'da ele geçirdiği şehir, 482 yıl Türk egemenliğinde kalmıştır.[3] Stratejik limanı ve coğrafi konumu sayesinde Levant için büyük öneme sahip bir ticaret merkezi haline gelen şehir, sahip olduğu bu doğal avantajlar nedeniyle 19. yüzyılda Makedonya'yı ele geçirmeye çalışan Balkan uluslarının hedefi haline gelmiştir.[4]

Osmanlı Devleti'nin Balkan toprakları, 1864'ten sonra altı vilayete ayrılmış olup Selanik şehrinin de içerisinde bulunduğu Makedonya, genel hatlarıyla Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerini kapsamaktadır.[5] Ancak Osmanlı Devleti, bölgenin parçalanıp ayrılmasını önlemek için Makedonya adını kullanmaktan kaçınmış ve bölgeyi Vilayet-i Selâse ya da Üç Vilayet olarak adlandırmayı tercih etmiştir.[6] 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile ileride Makedonya olarak adlandırılacak bu bölgenin büyük kısmında ve Ege Denizi'ne kadar uzanan bir alanda Büyük Bulgaristan Prensliği kurulmuştur. Ancak Bulgaristan üzerinden Rusya'nın Ege Denizi'ne kadar ulaşarak Akdeniz'de tehdit oluşturması nedeniyle İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya gibi Avrupa devletleri, Rusya'yı bu antlaşmanın revize edilmesi için zorlamıştır. Bu nedenle iptal edilen Ayastefanos Antlaşması yerine 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması ile üçe ayrılan Büyük Bulgaristan'nın, kuzey bölümünü oluşturan Tuna Vilayeti Osmanlı Devleti'ne bağlı Bulgar Prensliği olarak kalmış, güneyi, Doğu Rumeli Eyaleti altında özerk olmak üzere Osmanlı Devleti'ne verilmiş, Makedonya bölümü ise reformların yapılması koşuluyla doğrudan Osmanlı idaresine bırakılmıştır.[7] Ayastefanos Antlaşması sadece Avrupa devletleri'ni değil, Sırbistan, Romanya ve Yunanistan'ı da çok rahatsız eden bir antlaşma olmuştur. Yunanistan açısından bakıldığında kendisinin kadim mülkü olarak gördüğü bu toprakların büyük bölümünde özerk bir Bulgaristan'ın kurulacak olması Yunanistan'ın çıkarlarına son derece aykırıdır. Bu aynı zamanda Bulgar Eksarhlığı'nın[8] İstanbul Fener Patrikhanesi'nin otoritesine karşı çıkabileceği sonucunu da doğurmuştur. Oysaki Yunanistan'ın o dönemdeki gelecek vizyonunda Teselya ve Girit dışında Epir, Trakya ve Makedonya'yı da topraklarına katma arzusu bulunmaktadır. Yunanistan'ın dış siyaseti açısından bakıldığında

[1] G. F. Abbott, *The Tale of A Tour in Macedonia* (London: Edward Arnold,1903), 12.

[2] Selanik, ilk olarak 1387'de Çandarlı Hayrettin Paşa ve Gazi Evrenos kumandasındaki birlikler tarafından ele geçirilmiş olsa da 1402'deki Ankara Savaşı bozgunu sonrasında 1403'te şehir, resmen Bizans idaresine geçmiştir. 1423- 1430 yılları arasında Venedik yönetiminde kalan şehir, II. Murad döneminde 29 Mart 1430'da yeniden Osmanlı egemenliğine girmiştir. Machiel Kiel, "Selânik", *TDVİA,* 36 (2009): 352- 353.

[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. Melek Delilbaşı, "Selânik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması, *Belleten*, 51/ 199, (1987): 75- 101.

[4] Abbott, *The Tale of A Tour in Macedonia*, 12.

[5] Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu,* çev. İhsan Catay (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001), 3.

[6] Meltem Begüm Saatçi, *Makedonya Sorunu 1903-1913* (Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2004), 3.

[7] Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, çev. İhsan Catay (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2020), 29- 30.

[8] Makedonya bölgesi, dil ve etnik köken açısından çok karmaşık bir nüfusa sahiptir. Burası 1767'ye kadar Ohri Patrikliği'nin nüfuz alanında kalmış ancak, bu patrikliğin feshedilmesinden sonra Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlanmıştır. Bu durum bölgedeki Yunan etkisini arttırmıştır. Ancak 19. yüzyılda Bulgar milliyetçiliğinin yükselerek 1870'te Bulgar Kilisesi'nin kurulması ile Makedonya'nın Slav halklarına Yunan etkisinden kurtulmanın bir yolu açılmıştır. 1895'deki ölümüne kadar Bulgar siyasetinde ismi öne çıkan Stefan Stambulov, politikalarını büyük ölçüde Osmanlı ile işbirliğine dayandırmıştır. Osmanlı yetkilileri de bölgedeki Yunan etkisini kırarak kontrolü sağlamak için Bulgarları teşvik etmişlerdir. Bulgar Kilisesinin kurulması da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir Değerlendirme*, çev. İdil Eser (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 280.

Girit üzerinde başka hiçbir devlet hak iddia etmediği için burasının mutlaka Yunan topraklarına katılacağı öngörüsü vardır; buna karşın Makedonya bölgesi, Bulgar, Sırp, Arnavut hatta Romen rakiplerle mücadele edeceği bir çatışma alanı olmuştur.[9] Bulgaristan'ın 1885'te Doğu Rumeli Vilayetini[10] ilhak ettikten sonra Eksarhlık aracılığıyla yapmış olduğu kilise faaliyetleri ve Bulgar okullarının sayısını arttırması, Makedonya'yı ele geçirmeye yönelik bir eylemdir. Benzer bir siyaseti Yunanlar ve Sırplar da takip ederek Makedonya'yı elde etmeye çalışmışlardır.[11] Bu rekabet, uluslararası alanda *Makedonya Sorunu* olarak adlandırılmış ve Osmanlı Devleti için sonunda Selanik dahil Makedonya'nın tamamını kaybettirecek bir problemin de kaynağını oluşturmuştur. Dolayısıyla 1878 ile 1914 arası Balkan devletleri arasındaki gerilimli ilişkiler ve kendi devletlerini oluşturamayan Balkan halklarının artan milliyetçi hareketleri nedeniyle bölgede uzun sürecek bir kargaşa dönemi olmuş ve Balkan devletleri arasındaki ilişkiler büyük ölçüde Makedonya'nın mülkiyeti ya da bölünmesi odağında yoğunlaşmıştır. Bulgar milliyetçileri bölgenin Ortaçağ'daki Büyük Bulgaristan'ın bir parçası olduğunu söylerken Sırplar, Stefan Duşan zamanında Makedonya'nın Sırp İmparatorluğu'nun merkezi olduğu gerçeğinden hareket etmişlerdir. Yunanlar ise Megali İdea[12] doğrultusundaki iddialarını desteklemek için tarihi argümanlar kullanarak bölgenin geçmişini III. İskender'e (Büyük)'e dayandırmışlardır.[13] Bu tarihsel hak iddilarına dayalı kavga durumu, Osmanlı Devleti'nin ve bölgedeki güçlerin geleceği açısından önemli bir sürecin başlangıcını oluşturmuştur. 1878 Berlin Antlaşması ile ortaya çıkan yeni düzende Osmanlı Devleti ise Balkanlar'da ortaya çıkan devletlere karşı sınırlarını güvence altına almaya çalışmış hem de artan ayrılıkçı faaliyetler karşısında iç güvenliğini korumak zorunda kalmıştır. Bu nedenle bu antlaşmadan kaynaklanan sorunlar, II. Abdülhamid döneminde Balkan devletleri arasındaki talep farklılıklardan ve uzlaşmazlıklardan yararlanılarak takip edilen politikalarla geçici olarak çözülmüş, Osmanlı Devleti'ne karşı oluşacak olası bir Balkan ittifakı 20. yüzyılın başına kadar engellenebilmiştir.[14]

Yunan tezlerinde Helen toprağı olduğu ileri sürülen Selanik'in ele geçirilmesinin her açıdan büyük avantajlar sağlayacağı sıkça vurgulanmıştır.[15] Bölgede Yunanistan için Selanik'e alternatif olabilecek tek şehir Manastır'dır. Ancak denize konumu ve Atina ile iletişimi dikkate alındığında Selanik her açıdan öne çıkmaktadır ve burası Makedonya'daki ileri harekâtı için de Yenişehir'in (Larissa) yerini alabilecek bir konumdadır.[16] Balkan devletleri için Makedonya'nın Osmanlı Devleti'nden tamamen kopartılması ve paylaşılması için bekledikleri fırsat 29 Eylül 1911'de Trablusgarp Savaşı'nın patlak vermesi ile ortaya çıkmıştır.[17] Birbirlerine rakip

[9] Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi II 20. Yüzyıl,* çev. Zehra Savan, Hatice Uğur (İstanbul: Küre Yayınları: 2013), 41.

[10] Doğu Rumeli Vilayeti, Berlin Antlaşması ile oluşturulan Filibe, İslimye, Eski Zağra, Tatarpazarcığı, Burgaz ve Hasköy sancaklarından oluşmaktadır. Yusuf Halaçoğlu, "Bulgaristan Osmanlı Dönemi", *TDVİA,* 6 (1992): 398.

[11] Mehmet Hacısalihoğlu, "Makedonya", *TDVİA*, 27 (2003): 440.

[12] Balkanlardaki yayılmacı milliyetçilikler içerisinde önemli bir yeri olan Yunanistan'ın Megali İdea ülküsü hakkında kapsamlı bilgi için bkz. Esra Özsüer, *Megali İdea 1821 Mora İsyanı'ndan 1922 Küçük Asya Bozgununa* (İstanbul: Kronik Yayınları, 2025).

[13] Dennis P. Hupchick, *The Balkans From Constantinople to Communism* (New York: Palgrave, 2001), 296- 297.

[14] Gül Tokay, "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Dış Politikası Üzerine Yeniden Okuma", *Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi*, ed.Fahrettin Gün ve Halil İbrahim Erbay (İstanbul: TBMM Basımevi, 2017), 102, 104.

[15] 1821'deki Yunan İsyanı sonrasında Selanik'te de Osmanlı karşıtı ayaklanmalar çıkmıştır. Zira Yunan ayaklanmasının ön hazırlığı çerçevesinde Filiki Eteria tarafından isyana teşvik eden düşünceler burada da yayılmıştır. Önemli bir ticaret şehri olan ve yaşayanlarının önemli bir kısmı tüccar olan şehirde 1820 Eylül'ünde çıkan küçük çaplı bir isyan girişimi dönemin Osmanlı yetkililerinin gözünden kaçmamıştır. 1821'deki büyük ayaklanmanın ardından isyanın Teselya ve Makedonya'ya yayılması ile birlikte Halkidiki'nin merkezi Polygyros'ta da isyan çıkmış ve isyancılar, 17 Mayıs 1821'de ayaklanarak buranın Türk yöneticisi ve 18 Osmanlı askerini öldürmüştür. Apostolos E. Vacalopoulos, *A History of Thessaloniki*, çev. T. F. Carney (Thessaloniki: Institude for Balkan Studies, 1993), 99- 100.

[16] D.J. Cassavetti, *Hellas and the Balkan Wars* (London: Aelfi Terrace: 1914), 99.

[17] İtalya, Berlin Antlaşması ile Osmanlı topraklarından bir hisse alamamış bu nedenle sömürgeci amaçlarla coğrafi olarak kendisine yakın bölgeleri ele geçirmeye çalışmıştır. Asıl hedefi ise Fransız hakimiyetine giren Kuzey Afrika'daki eski Osmanlı toprakları olan Tunus ve Cezayir arasındaki Trablusgarp Vilayeti ve Bingazi Sancağı'dır. İtalya, Türk idaresi altında gelişemediğini iddia ettiği bu topraklara sözde medeniyet götürme iddiasıyla 29 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. İngiliz ve Fransızların engellemesiyle Mısır ve Tunus üzerinden bölgeye askeri yardım gönderemeyen, Osmanlı Ordusu, savaşı kaybetmiş ve iki ülke arasında 1912'de Uşi Antlaşması imzalanmıştır. Kemal Beydilli, "Trablusgarp Savaşı", *TDVİA,* Ek 2 (2019): 606- 607, 609.

dört Balkan devleti birleşerek Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmişlerdir.[18] Yunanistan ve Bulgaristan, Balkan Savaşları'nda[19] bölgenin en önemli şehri Selanik'i elde etmek için büyük bir rekabete girmişler ancak Yunanistan'ın o dönemdeki siyasi ve ekonomik durumu dikkate alındığında savaş yapmadan şehrin Yunan yetkililere teslim edilmesi savaştaki en kritik ve şaşırtıcı olaylardan birisi olmuştur. Bu durum, teslimin tek sorumlusu, dönemin 8. Kolordu Komutanı Hasan Tahsin Paşa'yı da eleştirilerin odağı haline getirmiştir. I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti açısından belki de en büyük kayıp yaklaşık 500 yıllık Türk şehrinin yapılan bir protokol ile Yunan ordusuna teslim edilmesi olmuştur. Burada bu tesliminin sebep, süreç ve sonuçları ile birlikte Modern Yunan tarih yazımında nasıl ele alındığı bu araştırmanın temel konusudur. Ayrıca Hasan Tahsin Paşa'nın Yunan dünyasına yakınlığı ile onun savaş sırasında sergilediği kişisel tercihleri sürecin bir parçası olarak ele alınacaktır. Nitekim yaşananların temel aktörü olan Hasan Tahsin Paşa, Selanik'in teslimine giden süreçte olanları birinci ağızdan aktararak nasıl ve neden böyle bir karar aldığını açıklamak ve şahsiyeti etrafında oluşan kötü söylentileri dağıtmak için yaşadıklarını kaleme almıştır. Söz konusu anılar, oğlu Kenan Tahsin Mesare tarafından Osmanlı Türkçesinden Yunancaya çevrilmiş ve daktilo edilerek ciltlenmiştir. Bu çalışmada, Selanik'te bulunan Makedonya Araştırmaları Derneği kütüphanesi'nde ulaştığım Ta Apominimoneumata tou Tourkou Arhistratigou Hasan Tahsin Pasa[20] (Τα Απομνημονεύματα του Τούρκου Αρχιστράτηγου Χασάν Ταξίν Πασά) adlı eserin tanıklığına başvurulacaktır. Önsözünde Kenan Mesare, babasının hayatının son yıllarını yaşadığı Lozan'da sürgündeyken bu eseri yayınlamaya çalıştığını fakat koşullar nedeniyle bunun gerçekleşmediğini belirtmiş ve anıların sonunda kendine ait bazı anılara da yer vermiştir. Mesare, Hasan Tahsin Paşa'nın kendisini yetiştirerek en yüksek makamlara getiren vatanına son derece bağlı bir asker olduğunu, fakat askeri- siyasi hayatının yaşadığı bu trajik olayla sonlandığını ve bu olaydan dolayı dünyanın babasını çoktan yargıladığını ifade etmiş ve söz konusu anıları hiçbir edebi iddiada bulunmadan tercüme ettiğini belirtmiştir. Bu çalışmada, sözü edilen eserin yanı sıra Hasan Tahsin Paşa'nın teslim protokolü sonrasında iki ayrı gazeteye vermiş olduğu mülakata da yer verilecek ve Selanik'in kaybedilmesi ile ilgili süreç dönemle ilgili elde edebildiğim Türk ve Yunan kaynakları üzerinden değerlendirilecektir.

1. Osmanlı Makedonyası'nın Sonuna Doğru Balkanlar

1908 devrimiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda anayasal yönetime geçilmesi başta Anadolu ve Makedonya'daki kasaba ve şehirler olmak üzere tüm ülkede çoğu kendiliğinden gelişen halk şenlikleri ile kutlanmıştı.[21] Bu devrimin mimarı olan Jön Türkler, Osmanlı İmparatorluğunu modernize ederek kurtarmayı hedeflemişlerdi. Zira ülke içindeki gayrimüslimlerin imparatorluktan ayrılma tehdidinin artması beraberinde bir dış müdahale olasılığını da gündeme getiriyordu ki bu tehlikenin en fazla hissedildiği yer Makedonya'ydı. Nitekim dikey kimliklere dayanan, her unsurun kendine ait bir medeni hukukunun bulunmasına izin veren, çeşitli din ve mezhep gruplarının geleneksel anlayış içerisinde hayatını sürdürdüğü millet sistemi artık işlevselliğini yitirmişti. Jön Türkler ise etnik kökenleri ve dinsel inançları ne olursa olsun bütün tebaadan oluşan yatay bir Osmanlı kimliği yaratmayı düşünüyorlardı.[22] Dolayısıyla devleti Osmanlı kimliği altında

[18] Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 621, 624.

[19] Osmanlı Devleti'nin kaybettiği toprakların büyüklüğü ve ardından yaşanan siyasi- toplumsal gelişmeler nedeniyle Balkan Savaşları'nın yakın dönem tarihimizde önemli bir yeri vardır. Balkan Savaşları ile ilgili kaynak eserler ve yapılan tarihsel araştırmalar için bkz. Hakan Bacanlı, "Balkan Savaşları Kaynakçası", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/ 2 (2012), 265- 307.; Ayrıca savaşın siyasi, kültürel, dini, sosyo- psikolojik etkenlerinin detaylı şekilde incelendiği kapsamlı bir araştırma içib bkz. Necmettin Alkan, *Ve Selanik Düştü 1912- 1913*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014).

[20] Söz konusu eserin orijinali için bkz. Hasan Tahsin Paşa, *İzhâr-ı Hakîkat Selanikin Esbâb-ı Sükûtu Hakkında Vesaik ve Müretteb Sekizinci Kolordunun Esbâb-ı İnhizâmı* (İstanbul, 1323). MMustafa Balcı, el yazması olarak ulaştığı bu eseri 2010 yılında yayımladığı eserinin "Selanik'in Düşüş Sebepleri Hakkında Belgeler ve Müretteb Sekizinci Kolordunun Hezimetinin Sebepleri" bölümünde Latin alfabesine aktarıp sadeleştirerek yayımlamıştır. Bk. Mustafa Balcı,*Selanik Düştü Selanik'in Kaybediliş Öyküsü* (İstanbul, Kesit Yayınları, 2010).

[21] Aykut Kansu, *Jön Türk Devrimi*, çev. Ayda Erbal (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), s. 97.

[22] Feroz Ahmad, *Jön Türkler Osmanlı İmparatorluğu'nu Kurtarma Mücadelesi 1914-1918*, çev. Tansel Demirel (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 11- 13.

Türkçü bir karaktere büründürerek korumaya niyetli olduklarının anlaşılması Balkan milliyetçiliklerinin aralarındaki ulusal düşmanlıkları kısa süre de olsa dizginleyerek onları Osmanlı karşıtı bir askeri ittifakta birleştirmişti. Bu durum Balkan devletleri arasında oluşan Habsburg karşıtı cephe ve Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun Balkan hedeflerini[23] engellemek isteyen Rusya tarafından da desteklenmişti.[24] Dolayısıyla bu durum, Makedonya için birbiriyle çatışan milliyetçilikleri etnik ayrılıkları ve ihtilafları bir yana bırakarak Ortodoks Hristiyanlık halkası etrafında bir araya getirmişti.[25]

1911 sonbaharında Trablusgarp savaşının başladığı süreçte Rusya'nın öncülüğünde bir araya gelen Bulgaristan ve Sırbistan görüşmeler sonunda 13 Mart 1912'de bir ittifak anlaşması yapmaya karar verdiler. Burada gizli belgede belirlenen bölgelerin paylaşılması ve Makedonya'nın geri kalan bölgelerinin özerk olması konusunda mutabık kalındı. Ardında da 12 Mayıs 1912'de iki devlet arasında askeri bir antlaşma imzalandı.[26] Bu ittifak, Balkanların, Avrupa'nın ve Osmanlı Devleti'nin geleceğini etkileyecek gelişmelerin de başlangıcını oluşturdu. Balkan devletleri arasındaki görüşmeler devam ederken Osmanlı Hükümeti, mevcut savaş koşulları içinde özellikle Balkanlar'da yeni sorunların oluşumunu engellemek için bu devletlerle bir uzlaşıya varmak istiyordu. Ancak, Bulgarlar da Büyük Bulgaristan hedefine yeniden ulaşmaya çalışıyordu.[27] Zira kendilerine bırakılan 176.000 kilometrekarelik alan Berlin Antlaşması ile 96.000 kilometrekareye düşmüş, Makedonya ve Trakya yeniden Osmanlı Devleti'ne verilmişti.[28] Karadağ'da ise Malisör isyanı[29] sırasında asilerin sınırı geçmesi ve Karadağ'ın da bunları himaye etmesi nedeniyle Osmanlı Devleti ile ciddi bir gerilim yaşamış ve neredeyse savaş ihtimali belirmişti. Girit sorunu nedeniyle Osmanlı Hükümeti ile sorunlar yaşayan Yunan Hükümeti ise Bulgaristan ile bir uzlaşma arıyordu. Aynı şekilde Sırbistan ve Karadağ ise Türk yönetimindeki Slavların bağımsızlığı için siyasi ve askeri anlaşmalar yapmaya çalışıyordu. Dolayısıyla Balkanlar, çok kritik bir süreçten geçiyordu. Öyle ki Sırbistan'ın önemli gazetelerinden *Politika*'ya göre Osmanlı ve Balkanlar arasındaki gerginliğin savaş dışında bir çözümü mümkün değildi.[30] *Kölnische Zeitung*'un İstanbul muhabiri Richard von Mach, 24 Mart 1910'da çıkan yazısında Balkan devletleri ile Osmanlı Devleti arasında mutlaka bir savaş çıkacağını öngörüyordu. Çünkü ona göre Osmanlı Devleti artık iç işlerini düzeltilebilecek durumda değildi. Ayrıca Jön Türkler'in de devletin modernleştirilmesi için buldukları çözümler tükeniyordu. Öte yandan bu durumun bir başka sebebi de zayıf bir devlette kuvvetli bir devlete oranla kendilerini daha rahat hisseden Hıristiyanlardı. Bu nedenle bu karmaşık atmosfer, Doğu Sorunu'nun askeri çözümü için uygun bir ortam sunuyordu.[31] Başka bir deyişle tüm bunlar Makedonya'daki statükonun

[23] Sömürgeleri olmayan Avusturya-Macaristan, dış ticaretinin çoğunu, (dış alımının %60'ını ve dış satımının %75'ni) Balkan devletleri ile yapmaktaydı. Dolayısıyla Makedonya'nın başşehri Selanik limanı üzerinde tam bir denetim kurarak, Balkan devletleri ile ittifaklar yapması ve Balkan ticaretine egemen olma hedefi onun için son derece önemliydi. Ayrıca Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan, Makedonya'daki çetelerin saldırılarından bir sonuç alamıyor ve Osmanlı Devleti içindeki millettaşlarını özgürleştirmek ve Makedonya'nın parçalarını kendi ülkelerine katmak istiyorlarsa ortak hareket etmek zorunda olduklarını anlamışlardı. Igor Despot, *Savaşan Tarafların Gözüyle Balkan Savaşları Algılar ve Yorumlar*, çev. Mete Tunçay (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 34, 40.

[24] Hupchick, *The Balkans from Constantinople to Communism*, 312- 313.

[25] Murat Eser, *Eleftherios Venizelos Yunan Arşiv Kaynaklarına Göre Türk-Yunan İlişkileri* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019), 85.

[26] Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918),* 408- 409.

[27] Bilgin Çelik, *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019), 136- 136.

[28] Misha Glenny, *The Balkans Nationalism, War and the Great Power 1804- 2012* (Toronto: Anansi, 2012), 147- 148.

[29] Balkanlarda gelişen ulusal bilinçlenmeden Arnavutlar da etkilenmişti. 1911 sonlarında Müslüman ve Hristiyan Arnavutlardan oluşan çeteler, Sırp ve Karadağ hükümetleri tarafından desteklendiği için Arnavutlar arasında isyanlar çıktı. Sırp Gizli Örgütü *Birlik ve Ölüm* Arnavut liderlere isyan için silah ve para teklif ediyordu. Arnavutluk'un Karadağ ile arasında kalan Malisya bölgesinde yaşayan Katolik Arnavutlardan oluşan Malisörler denilen kesimde de Osmanlı Devleti'nden ayrılmaya yönelik ayrılıkçı bir hareket başlamıştı. Bundan yararlanmak isteyen Karadağlılar, Malisörlerin isyanlarına destek vermişti. Bkz. Miranda Vickers, *The Albanians A Modern History* (London, New York: I.B. Tauris, 2001), s. 65.; Hasan Babacan, "Malisör İsyanı ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu", *Dr. Kemal Daşçıoğlu'na Vefa Kitabı*, ed. Mithat Aydın, Süleyman İnan (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 395.

[30] Çelik, *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi*, 145- 146.

[31] Despot, *Savaşan Tarafların Gözüyle Balkan Savaşları Algılar ve Yorumlar*, 41.

değişecek olduğunun da bir göstergesiydi.[32]

İlk uzlaşı fikri Akdeniz'deki güç dengesinin bozulduğunu gören Sırbistan'dan gelmişti. Nisan 1911'den beri Başbakan olan Milonoviç, Bulgaristan'a Makedonya'nın nüfuz alanlarına bölünmesini öngören bir anlaşma yapılmasını teklif etti. Rus Hükümeti'nin bilgisi dahilinde gerçekleşen müzakereler sonunda 13 Mart 1912'de Sırp-Bulgar ittifakı yapıldı. Balkan Savaşı öncesi Yunanistan'ın yaptığı tek antlaşma ise Bulgaristan ile yaptığı savunma antlaşmasıydı.[33] Tüm bunlar yaşanırken bu birleşmeleri göremeyen Osmanlı Devleti,[34] Sırbistan'ın Avrupa'dan aldığı silahların Selanik limanından Belgrad'a taşınmasına bile izin vermişti. Arnavutların isyanı nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Karadağ sınırına asker sevk etmesi üzerine bir araya gelen dört Balkan devleti, Osmanlı Devleti'ne üç günlük süre vererek Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk ve Girit'e özerklik talebiyle nota gönderdi. Batılı devletlere de verdikleri ortak nota ile istekleri kabul edilmediği takdirde bunu silahla çözecekleri bildirildi. Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne tek taraflı savaş ilanıyla birlikte Balkan Savaşı'nın birinci aşaması başlamış oluyordu.[35]

2. Yunanistan'ın Balkan Savaşına Girişi

Yunanistan, 1897'de Türkler karşısında aldığı yenilgiden dolayı siyasi bir sarsıntı yaşamıştı. Kendine olan güvenini, ilk siyasi deneyimini Girit'te kazanan ve Aralık 1910 seçimlerinde liderliğini yaptığı Liberal Parti'nin elde ettiği büyük seçim zaferi ile başbakanlık koltuğuna oturan Elefterios Venizelos'un çabalarıyla kazanacaktı.[36] Balkanlar'da Bulgar ve Sırp Krallıkları arasında ittifak antlaşması yapıldığında Yunanistan'da seçim kampanyası devam etmekteydi. 11 Mart 1912'de Liberal Parti'nin seçimi kazanmasıyla Venizelos'un, ülkenin üçüncü kez başbakanı olması Yunanistan'ın Balkanlar'da ve uluslararası arenadaki konumunu güçlendirmişti.[37] Slavlarla aralarındaki farklılıklara rağmen Balkanlarda yapılmakta olan ittifaklara dâhil olmaması Yunanistan'ın Makedonya'daki paylaşımdan pay alamaması anlamına gelecekti. Balkan Hristiyanları ile ittifak fikri Yunanistan'da Harilaos Trikoupis döneminden beri vardı ancak, 1908 ile 1912 arasında bu fikir Venizelos ile birlikte giderek daha çok gündeme geldi. Venizelos, 1910 yılında, Trikoupis'in 1891'de Sofya'ya yaptığı ziyarette tanıştığı *The Times*'in Balkan muhabiri James Bourchier[38] ile Balkan ittifakı konusunu değerlendirdi.[39] Zira Yunanistan'ın Girit, Epir ve Teselya ile ilgili isteklerini gerçekleştirmek için mutlaka müttefiklere ihtiyacı olduğunun da farkındaydı. Bu nedenle Balkanların Slav devletlerini Yunanistan'ın doğal müttefikleri olarak görüyordu. İlk temaslar Nisan 1911'de İstanbul'daki Yunan Askeri Ateşesi Yüzbaşı Frantzis'in Sofya'ya gidip Bulgarlara Türklerin askeri reformlarını tamamlamadan, bir askeri ittifak yaratılmasını önermesiyle başlamıştı. Nitekim Balkanlar'daki kritik gelişmeler karşısında Yunanistan'ın olası üç

[32] Meropi Anastasiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830- 1912),* çev. Işık Ergüden (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 357.

[33] Aretis Tounta- Fergadi, *Themata Ellinikis Diplomatikis İstorias 1912-1913* (Atina: I. Sideris, 1996), 21, 24.

[34] Kurulan Balkan ittifakı ile ilgili olarak Osmanlı Devleti'nde elçilik ve bakanlık yapmış olan Mahmud Muhtar Paşa, devletin uyguladığı politikalarını eleştirmiştir. Slavlar ve Yunanlar arasındaki ihtilafın ittifaka her zaman engel olmasına rağmen, Osmanlı Hükümeti'nin Girit konusunda gösterdiği tavırların Yunanları Slavlarla birlikte hareket etmeye ittiğini, Makedonya'da Bulgarlara gereksiz baskı yapılarak kışkırtıldığını, Arnavutluk'a üstünkörü reformlar yapılarak Avusturya'nın diplomasi oyununa gönüllü teslim olduklarını belirtmiştir. Bkz. Raymond Poincaré, *Ateş Çemberindeki Balkanlar* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2013), 66.

[35] Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", *TDVİA*, 5 (1992): 23.

[36] Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, çev. Dilek Şendil (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 94, 95, 97.

[37] Tounta- Fergadi, *Themata Ellinikis Diplomatikis İstorias 1912-1913*, 22- 23.

[38] James David Bourchier ilk olarak 1895'te Makedonya'daki Dospat olaylarını araştırmak ve İngiltere Hükümeti'ne rapor vermek için Makedonya'ya gitmiş *The Times* gazetesinin özel muhabiridir. Daha sonra gazeteyi Güneydoğu Avrupa'da temsil etmiştir. 1896'da Girit ayaklanmasında isyancılar ile Türk filosundaki komutanlar arasında uzlaşma sağlanması için müzakerelere yardımcı olduğu için Girit Meclisi kendisine teşekkürlerini sunmuştur. 1897'deki ayaklanmada bir süre Girit'teki isyancılara katılmıştır. Hem Yunan Kralı'nın hem de Yunanistan başbakanı'nın yakın dostu olduğu için aralarında uzlaşma sağlanmasında da yardımcı olmuştur. Sir Riginald Rankin, *The Inner History of Balkan War*, V.1 (London: Richard Clay &Sons, 1930), 3, 22, 24.

[39] Michael Llewellyn Smith, "Venizelos' Diplomacy, 1910- 1923 From Balkan Alliance to Greek Turkish Settlement", *Eleftherios Venizelos The Trials of Statemanship,* ed. Paschalis M. Kitromilides (Edinburg: Edinburg University Press, 2006), 142- 143.

seçeneği vardı. Bunlar Slavlara karşı bir savaşta Osmanlı Devleti ile güçlerini birleştirmek, tarafsız kalarak Makedonya'nın paylaşılmasına seyirci kalmak ya da Makedonya'nın mümkün olabilen en büyük parçasını almak umuduyla Osmanlı Devleti'ne savaş açmaktı. Bunlar dışında Dragoumis ve Souliotis'in savundukları Osmanlı Devleti'nin başat bir Rum nüfusuyla korunması yolundaki planı haricinde[40] Georgios Theotokis'in desteklediği hem Romanya hem de Osmanlı Devleti ile işbirliği yapma planları da vardı ancak Venizelos, bu olasılıklar içinde Slavlarla iş birliği yaparak Osmanlı Devleti ile savaşmayı tercih edecekti. Bu nedenle Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki görüşmeler gazeteci Bourchier tarafından ayarlandı. Fakat iki ülke arasındaki görüşmelerde başlıca iki sorun bulunuyordu. Sorunlardan biri Bulgarların Makedonya'nın özerkliği fikrini desteklerken Yunanların özerkliği kabul etmemesiydi. Bir diğer sorun da Bulgaristan'ın iki devlete ait çıkar bölgelerini belirlemekten kaçınmasıydı. Zira Bulgar Kralı Ferdinand için Selanik'in ele geçirilmesi çok önemliydi ve Bulgar birliklerinin Yunanlardan önce Selanik'e gireceklerini ve bu nedenle kesin sınır çizgilerinin savaş alanında ve Bulgaristan lehine çizileceğini düşüyordu. Bu durum işbirliği konusunda anlaşmış olmalarına rağmen daha sonra müttefikler arasında büyük bir soruna dönüşecekti.[41] Selanik için 35 bin ila 40 bin civarında kuvvet ayıran Bulgarlara göre Yunanistan savaşta ya çok az ilerleyecek ya da hiç ilerleyemeyecek ve Makedonya dahil Selanik'in tamamı Bulgarların olacaktı. Ancak bu öngörüye rağmen Selanik'in Yunan ordusu tarafından ele geçirilmesi Cassavetti'ye göre muhtemelen Balkan Savaşının da en büyük sürprizi olmuştu.[42] Çünkü 1893'te iflas eden ve 1897'de Teselya'da Osmanlı karşısında aldığı askeri yenilginin[43] ardından uzun süreli bir izolasyon ve iç durgunluk dönemine giren Yunanistan'da, Giritli Rumların Yunanistan ile birleşmek için yaptığı faaliyetler de ülkeyi zor bir duruma sokuyordu.[44] Bu nedenle Venizelos'a göre Makedonya'nın paylaşımı konusunda ısrar etmek müzakerelerin bozulması anlamına gelecekti. Dolayısıyla görüşmeler, 30 Mayıs 1912'de bir antlaşma imzalanmasıyla sonuçlandı. Bu, Girit milletvekillerinin Yunan parlamentosuna girmesinden kaynaklanan bir savaş durumu hariç Osmanlı Devleti'nin saldırması halinde destek vermeyi öngören bir antlaşmaydı.[45] 14 Eylül'de Osmanlı Devleti'nin Trakya'daki birliklerine seferberlik emri vermesi, müttefik devletleri teyakkuza geçirdi. 1909'daki Goudi Darbesi'nden sonra ordusunu modernize eden Yunanistan, Balkanlar'daki ani gelişmeden sonra 17 Eylül'ü 18'e bağlayan gece genel seferberlik ilan etti.[46] Karadağ'ın 8 Ekim'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesinden 10 gün sonra 18 Ekim 1922'de Yunanistan da Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girmiş oluyordu.[47]

[40] Burada savunulan düşünce 20. yüzyılın başlarında Yunanlar ve Türklerin işbirliği yaparak iki halkın barış içinde yaşayabileceğine inanan Megali İdea karşıtı Helenottomanizm (Helen- Osmanlılığı) ideolojisidir. Bu ideolojinin en önemli temsilcileri Ion Dragoumis ve Athanasios Souliotis-Nikolaidis'tir ve bu ideal için İstanbul Örgütünü kurmuşlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Leonidas Moiras, "Helenottomanizm (Yunan-Osmanlılığı) İdeolojisi, Osmanlıdan Cumhuriyete Sosyo-Kültürel Siayasi Yansımalar", *Ali İhsan Gencer Anısına*, haz. Gülden Sarıyıldız, Fatma Ürekli, Recep Karacakaya, Neriman E. Hacısalihoğlu (İstanbul: Derin Yayınları, 2015), 419- 424.; Nilüfer Erdem, "Yunan Osmanlılığının En Önemli Temsilcilerinden Souliotis- Nikolaidis'in Kaleminden "İstanbul Örgütü" ve II. Meşrutiyet Dönemindeki Etkileri", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 12 (2012): 89- 105.; Bkz. Athanasios Souliotis Nikolaidis, *Organosis Konstantinoupoleos,* haz. T. Veremis, K. Mpoura (Atina, Giannena: Dodoni, 1984).

[41] Despot, *Savaşan Tarafların Gözüyle Balkan Savaşları Algılar ve Yorumlar*, 47- 49.

[42] Cassavetti, *Hellas and the Balkan Wars*, 99- 100.

[43] 1896 Girit isyanında, Avrupa devletleri, muhtemel bir Osmanlı- Yunan savaşını engellemek için Girit'e özerklik tanınmasını istediler. Yunanistan ise Girit'i ilhak ettiğini ilan etti ve dikkatleri başka yöne çekmek için Teselya ve Makedonya'daki Osmanlı mevzilerine saldırdı. Bu nedenle Osmanlı Devleti, 17 Nisan 1897'de Yunanistan'a savaş ilan ederek kısa sürede zafer kazandı; fakat Avrupa devletleri'nin Osmanlı ordularının daha fazla ilerlemesini istememesi nedeniyle 20 Mayıs 1897'de ateşkes ilan edildi. Dolayısıyla bu sonuç, Avrupa'nın çıkarlarına hizmet etmeyen bir durum karşısında Osmanlı Devleti'nin kazansa dahi karşılığını alamadığı bir durumu göstermesi bakımından mühimdir. Bkz. Azmi Özcan, "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Dış Politika Uygulamaları Üzerine Tespitler", *Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi*, ed. Fahrettin Gün ve Halil İbrahim Erbay (İstanbul: TBMM Basımevi, 2017), 94.

[44] Helen Gardikas- Katsiadakis, "Venizelos' Advent in Greek Politics 1908- 1912", *Eleftherios Venizelos The Trials of Statemanship*, kitabı içinde ed. Paschalis M. Kitromilides (Edinburg: Edinburg University Press, 2006), 87.

[45] Smith, "Venizelos' Diplomacy, 1910- 1923 From Balkan Alliance to Greek Turkish Settlement", 145.

[46] Spiros Kouzinopoulos, *To Megalo Alma I Apeleutherosi tis Thessalonikis* (Atina: Kastanioti, 1997), 102.

[47] Smith, "Venizelos' Diplomacy, 1910- 1923 From Balkan Alliance to Greek Turkish Settlement", 145.

3. Türk ve Yunan Ordularının Karşılaşması

Osmanlı Devleti 19. yüzyılın sonunda Almanya ile yakınlaşma politikası geliştirmişti.[48] Bu çerçevede Osmanlı ordusunun modernizasyonunda Almanya büyük rol oynamış ve devletin askeri teşkilat planlaması 1910 sonu itibariyle tamamlanmıştı. Bu süreçte yeni kolordu karargâhları oluşturularak ordunun kumanda yapısı değiştirilmiş ve Osmanlı piyade tümeni Goltz Paşa'nın[49] taktik fikirleriyle yeniden şekillendirilmişti.[50] Balkan orduları içinde Bulgaristan toplam bütçesinin 1/3'ünden fazlasını askeri giderlere ayırmış ve orduya yeni alımlarla birlikte savaş zamanında yaklaşık 350.000 kişiyi sahaya sürebilecek duruma gelmişti. Bu sayı Türk ordusunun Makedonya ve Trakya'da toplayabildiği sayıya neredeyse eşitti. Sırbistan ise 1890'lardan sonra enerjisini modern bir Sırp ordusu kurmaya ve askeriyesini yeniden yapılandırmaya yöneltmişti. Sırp ve Bulgar ordularının aksine Yunan ordusu daha kötü durumdaydı. 1908 yılındaki Foreign Office'in yıllık raporlarında Yunanistan'ın askeri bakımdan diğer Balkan ülkelerinin gerisinde kaldığı belirtilmişti.[51] 1897 Savaşı'ndaki yenilgisi aynı zamanda Yunanistan'ın Makedonya'da da gerilemesine neden olmuştu. Yapılan reformlara rağmen ülke yine de Sırbistan ve Bulgaristan'ın gerisinde kalıyordu. 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi de Yunan milli hedeflerinde gerileme yaratmıştı.[52] Dolayısıyla Yunan ordusunun diğer Balkan ülkelerine kıyasla en hazırlıksız orduya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Belirlenmiş bir savaş ya da sefer planları yoktu. Yunan Genelkurmayı, Bulgarlarla yapılan anlaşma uyarınca sadece Teselya'ya 100.000 asker yığmayı ve ardından da Selanik'e saldırmayı planlamıştı. Ayrıca 20.000 asker de Epir'de toplayarak Yanya'ya doğru ilerlenecekti.[53]

Yunanistan 17 Eylül günü genel seferberlik ilan etmişti. Girit için de seferberlik emri verilerek oradan da gönüllüler toplanmaya başlandı. Venizelos, bundan sonra savaşı göze alarak Girit'ten gelen vekilleri resmen Yunanistan meclisine kabul etti. Yunan başbakanı'nın temelde üç hedefi bulunuyordu. Bunlar, Girit'in Yunanistan ile birleştiğini ilan etmek[54], Osmanlı donanmasını Çanakkale Boğazı'na hapsederek buradaki Rum nüfus ile Ege adalarını işgal etmek ve en önemlisi de Selanik'e sahip olmaktı. Çünkü Avrupalı bir devletin Selanik'i talep etmesi durumunda onu diğer konularda örneğin Girit Sorunu'nda, Ege Adaları konusunda ya da Epir Bölgesi için koz olarak pazarlık edebileceğini düşünüyordu.[55]

Yunanistan savaşa Teselya ve Epir ordusu olmak üzere iki ordu ile katılmıştır. Ancak asıl güç Prens Konstantinos tarafından komuta edilen Teselya ordusudur. Bu ordunun hedefi Teselya'yı, özel olarak da Selanik'i Bulgarlardan önce işgal etmekti. Aslında Yunan Genelkurmayı ve Prens Konstantinos, orduyu Güney Makedonya'nın büyük bir bölümünü Yunan kontrolü altına alabilmek için Manastır'a ilerletmek istemiş olsa da Venizelos için ordunun temel hedefi Selanik'in ele geçirilmesiydi. Epir ordusu ise Yanya'yı ele geçirmeyi amaçlamıştır. Türk tarafına baktığımızda Osmanlı Devleti de güçlü birliklere sahiptir. Üç tümen, bir tugay ve

[48] 1880'de Gladstone başkanlığında Liberal partinin iktidara gelmesi İngiltere'nin Yakın Doğu siyasetinde değişikliğe neden olmuştu. Yeni hükümetin Berlin Antlaşması'nda karara bağlanan Yunanistan ve Karadağ'ın sınırlarının belirlenmesi konusunu yapılacak ilk iş olarak belirleyerek Avrupa'nın kamu hukukunu korumak için Büyük Güçler'den oluşacak bir Avrupa uyumu kuracaklarını ilan etmek suretiyle Avrupa güçlerini Avrupa uyumuna dahil olmaya ikna etmesi II. Abdülhamid'i alarm durumuna geçirmişti. Ayrıca Fransa'nın da Tunus'u işgal etmesi Osmanlı Devleti'ni Almanya'ya yakınlaştırmıştı. Feroze A. K. Yasamee, *Abdülhamid'in Dış Politikası Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1878-1888,* çev. Yusuf Selman İnanç (İstanbul: Kronik Yayınları, 2018), 110- 111, 115.

[49] 1883'te Osmanlı ordusunu reforme etmek için Osmanlı hizmetine tayin edilmiş ve kendisine müşir ve paşa ünvanları verilmiş Alman subayıdır. (Necmettin Alkan, "Wilhelm Colmar von der Goltz", https://islamansiklopedisi.org.tr/goltz-wilhelm-colmar-von-der Erişim Tarihi: 07.01. 2025.

[50] Edward J. Erickson, *Büyük Hezimet Balkan Harplerinde Osmanlı Ordusu*, çev. Gül Çağalı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 36.

[51] Glenny, *The Balkans Nationalism, War and the Great Power 1804- 2012*, 220- 221.

[52] Jelavich, *Balkan Tarihi II 20. Yüzyıl*, 45.

[53] Erickson, *Büyük Hezimet Balkan Harplerinde Osmanlı Ordusu*, 36, 94.

[54] 19 Eylül 1912'de yayınlanan Skrip gazetesinde Yunan hükümetinin genel seferberlik ilan ederken askıda kalmış bazı sorunların çözümünü de hedeflediği, bunların en önemlisinin Girit sorunu olduğu, özellikle Bulgaristan ile yapılan işbirliğinin Girit konusunu kapsamamasının düşünülemeyeceği belirtilmiştir. Bkz. Atilla Birbir, *Yunan Basınında Balkan Savaşları (1912- 1913)* (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2018), 26.

[55] Eser, *Eleftherios Venizelos Yunan Arşiv Kaynaklarına Göre Türk- Yunan İlişkileri*, 109, 119- 120.

bir süvari alayından oluşan 40.000 kişilik 8. Kolorduyu Hasan Tahsin Paşa kumanda etmektedir.[56] Bunun yanı sıra Epir'de Esat Paşa komutasında 18.000 askerden oluşan iki piyade tümeni bulunmaktadır. Yunanistan'ın savaş ilanıyla birlikte Teselya ordusu biri Alasonya (Elassona) diğeri de Serfice (Serfidze) üzerinden iki büyük kol halinde sınırı geçmiş ve iki ordunun ilk büyük çatışması[57] Sarantaporos geçidinde gerçekleşmiştir. Burası Makedonya yolunu kontrol eden Teselya'daki ana Osmanlı savunma mevzisidir. Yunan ordusu burada Osmanlı ordusuna saldırarak onların savunmasını geçmiş ve bu nedenle morali bozulan Osmanlı ordusu ellerindeki malzemeleri de bırakarak kuzeye doğru çekilmiştir.[58]

Hasan Tahsin Paşa, anılarında Sarantaporos'daki muharebeden bahseder. Ona göre Yunanlar, 5- 6 Ekim arasında Alasonya civarında saldırıya geçmiş, öğleye doğru Türk mevzilerini ele geçirmelerinin ardından olayların hızlı ve olumsuz gelişmesi nedeniyle karargâhını aceleyle taşımak durumunda kalmıştır. Zira birliklerin toparlanması için her şeyi yapmalarına rağmen askerlerin firar etmeye, Müslüman nüfusun da panik halinde Sarantaporos geçidinden geçerek iç kesimlere sığınması ordunun moralini çökertmiştir. Ona göre Yunan ordusu tamamen organize ve hazırlıklıdır. Prens Konstantinos ise 1897'deki başarısızlığını telefi etmeye çalışmaktadır. Bu durumda etraflarının çevrelenmesi kanat tedbirlerinin alınmasını da imkansız kılmıştır. Vaziyetin gereğinden fazla ciddi olması nedeniyle geri çekilmek zorunda kaldıklarını ve geri çekilirken de Hani Hacigogou[59] yakınlarındaki kampları son defa gördüğü hissine kapıldığını yazmıştır. Hasan Tahsin Paşa, ayrıca Sarantaporos hattından ordunun geri çekilmesini sağlamaya çalışırken Drama tümeninin, Aliakmona köprüsüne varacağının bildirildiğini, ancak Demir Kapı'ya ulaştıklarında felaketin boyutunu anladığını bir başka deyişle hiçbir direniş hattı kalmayıp bölgenin tamamen düşman eline geçtiğini ifade etmiştir. Hasan Tahsin Paşa, bu noktada, savaş deneyimi olmayan adamlardan oluşan bir orduyla cephenin çökmesi engellenemeyeceğinden Sarantaporos hattındaki askerlerden daha fazla direnmelerini istemediğini, savaş teçhizatları korunarak geri çekilme emri verdiğini söylemiştir.[60]

Yunan Teselya Ordusu Komutanlığı, Selanik'i ele geçirmek için iki ana istikamet belirlemişti. Bunlardan biri Yenice gölünün güneyinde ve Karaazmak nehrini aşarak Vardar nehrinin köprülerine ulaşan yolların bulunduğu güzergâhtır. Yunanlar, 8. Kolordu'nun bu yöndeki köprüleri tahrip ederek burayı savunacaklarını düşünmüşlerdir. Bu nedenle bu yöndeki bir hareket Yunan ordusu için kesin bir sonuç vaat etmemiştir. İkinci istikamet ise Karaferye'den kuzeye doğru uzanan Yenice gölünün kuzeyinden doğu'ya doğru Selanik'e ulaşan yolların bulunduğu geniş bölgeden geçmektedir. Burası ordunun paralel kollarla ve güven içinde ilerleyebileceği bir konumda olduğu için daha uygun olduğu düşünülmüştür.[61] Yunan ordusu 17 Ekim'de Yenice ovasına ulaşmış ve 19 Ekim'e kadar da Yunanların ilerleyişi devam etmiş ve iki ordu Yenice'de karşılaşmıştır.[62] Burası Paikon dağlarının güney etekleri ile Yenice gölü arasında yer alan Osmanlı dönemindeki ismi ile Yenice-i Vardar olarak adlandırılan yerdir. Günümüzde adı Giannitça (Yaniça) olarak geçen bu kasaba, Gazi Evrenos Bey tarafından 14. yüzyılın sonlarında kurulmuş olup Selanik-Vodina yolu üzerinde önemli bir mevkide bulunmaktadır.[63] Hasan Tahsin Paşa, Türk birliklerini Yenice civarında bölgeyi kontrol edebileceği

[56] Harbiye ve Dahiliye Nezaret-i Celilerine gönderilen yazıda Yanya Valisi olan Ferik Hasan Tahsin Paşa'nın uhdesinde Yanya Vilayeti bulunmak üzere Hudud-i Yunaniye Kumandanlığına tayin edilmiştir. 24 Eylül 328 (7 Ekim 1912) tarih ve ve 144 numaralı tezkere. BEO, Harbiye, Dahiliye: 306726, 4095- 307079, 1, H. 27. 10. 1330.

[57] I. Balkan Savaşı'nda Türk ve Yunan ordularının yapmış olduğu muharebelerin Yunan kaynaklarına göre askeri yönden değerlendirmesi için bkz. Korai Chasan, *I. Balkan Savaşı'nda Yunanistan (Yunan Kaynaklarına Göre)*, (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi 2018), 70- 83.

[58] Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası*, çev. M. Tanju Akad (İstanbul: Homer Kitabevi, 2003), 78- 80.

[59] Hani Hacigogou, Alasonya- Kozani yolunun 20. kilometresinde bulunan Sarantaporos Muharebe Müzesi yanındaki mevkidir.

[60] Hasan Tahsin Paşa, *Ta Apomnimoneumata*, 8- 10, 13- 14.

[61] *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912-1913), Yunan Cephesi Harekâtı*, 3(2) (Ankara: Genelkurnay Basımevi, 1981), 259.

[62] Nikolaos Klada, "Oi Balkanikoi Polemoi (1912- 1913) Dieksihtisan", *Balkania: Balkanikoi kai oi Ellinotourkiki Polemoi,* ed.Theodorou Vellianiti, Nikolaos Klada, Nikiforos Moshopouloui İlias Kiriakopoulou (Atina: Medusa/Selas Yayınları, 1999), 89, 92.

[63] Machiel Kiel, "Yenice-i Vardar", *TDVİA,* 43(2013): 445- 446.

yüksek bir mevkide toplamış ve iki ordu 19- 20 Ekim 1912 tarihlerinde karşılaşmıştır.[64] Muharebe başladığında Hasan Tahsin Paşa, Drama Redif Tümenini Yenice'ye gönderme kararı almış, Kavala Alayı'nın 14. tümenin sol kanadının takviye amacıyla gönderilmesini emretmiş, Görüce Redif Alayı'nın da muharebe için hazır bulunmasını istemiştir. Kolordu komutanının akşam 9.00'da yayınladığı emirden anlaşıldığına göre kolordu'nun, büyük kısmı Yenice bölgesinde bir kısmı da Karaazmak bölgesinde düşmana taarruz edecektir. Ayrıca Vardar nehri ve Karaazmak nehirleri üzerindeki köprü ve geçitler korunacaktır; fakat Türk ordusundaki birlikler hemen harekete geçirilemediği gibi gönderilen emirde, birliklerin hareket saatlerinin yanlış yazılması gibi hatalar yapılmıştır. Bunun yanı sıra cephenin en önemli kesiminde görevli Katerin Müfrezesi bile başlarında komutanları olduğu halde mevzilerini boşaltmış ve tüm bunlar Yenice muharebesinin kolaylıkla kaybedilmesine ve Selanik'in teslimine kadar olan süreçte Yunan ordusunun tek bir silah kullanmadan ilerlemesine neden olmuştur.[65] Hatta Osmanlılar geri çekilirken Vardar üzerindeki köprüyü tahrip etmişler ancak demiryolu köprüsüne dokunmamaları Yunan ordusunun demiryolunu kullanarak ilerlemesini sağlamıştır.[66]

Hasan Tahsin Paşa'ya göre Yenice yenilgisi ile birlikte ordunun Vardar'a doğru geri çekilmesi Selanik'te büyük bir kargaşaya sebep olmuştur. Selanik Tümen Komutanı Muhittin Paşa, istifa etmiş, kendisi de 21 Ekim'de bu istifayı mecburen kabul etmek zorunda kalmıştır. Avusturya, Büyük Britanya ve Rusya konsolosları karargâhta Hasan Tahsin Paşa'yı ziyaret etmiştir. Ona göre Yenice muharebesi kaderimizi kesin ve telafisi olmayacak şekilde belirlemiştir. Nitekim Vardar'ın gerisine çekilirken ahşap köprü ateşe verilmesine rağmen, kimi subayların zaafı nedeniyle Selanik- Manastır demiryolu hattının sağlam kalması, düşmanın Vardar'dan geçmesine neden olmuştur.[67] Erickson'a göre şartlar ne olursa olsun Teselya ordusunun üstünlüğü dikkate alındığında Osmanlı ordusu için bu savaşın sonucunun değişmesi mümkün değildir.[68]

Hasan Tahsin Paşa anılarında Vardar'ın geçilmesiyle birlikte Bulgarlar tarafından takip edilen binlerce insanın aç ve perişan bir halde Selanik'e akın ettiğini, belediye yetkililerinin ise onların bakım ve iaşesinde zorlandığını yazar. Zira Selanik çevrelenmiş, Halkidiki ve Karaburnu'na çekilmek de artık tehlikeli hale gelmiştir. Serez'e çekilmek ise Bulgarların varlığı dolayısıyla imkânsızdır. Diğer düşman kuvvetleri tüm Makedonya'ya nüfuz etmiş, Serez- Drama ve Dedeağaç'a kadar olan alanda haberleşme tamamen kesilmiştir. Dolayısıyla Yenice muharebesinden sonra askeri açıdan hiç bir umut kalmamıştır. Hasan Tahsin Paşa ayrıca Batı Ordu Komutanı Ali Rıza Paşa'nın kendisine gönderdiği mektuptan da bahseder ve onun, cephelerde beklenmedik olayların yaşanması nedeniyle karargâhını Selanik'ten Manastır'a taşımak zorunda kaldığını okuduğunda Selanik'i savunmak için son umudunun da kaybolduğunu ifade etmiştir.[69]

Vardar'ın geçilmesi sonrası, Bulgar güçleri de Yunanlara yetişebilmek ve Selanik'e ilk olarak girebilmek için hızlı bir şekilde hareket ederken Yunan tarafında, Doktor Pana, A. Doksiadi ile Bulgar Başkomutanlığı'nda çalışan subay Athanasios Soulioti- Nikolaidi'yi, Kuzey Bulgaristan içinde Theodorof'un tümenindeki gelişmeleri takip etmesi için bölgeye göndermiş ve bu bilgiler Sofya'daki Yunanistan Konsolosluğu'na aktarılmıştır. Bunun yanı sıra 7. Bulgar tümeninde cerrah olan çalışan Yunan Doktor Filippos Nikoglou da isabetli gözlem ve tahminler yapmış ve 15 Ekim'de bir kısım Evzon askeri hiçbir dirençle karşılamadan Grevena'ya, 7. tümen Katarini'ye ve 6. tümen de Veroia'ya girmiştir. Ayrıca Yunan Dışişleri Bakanlığı da Veliaht Konstantinos'a gönderdiği telgrafta ordunun Selanik yönünde ilerlemesi için baskı yapmıştır. Burada Bulgar birliğinin

[64] Kouzinopoulos, *To Megalo Alma I Apeleutherosi tis Thessalonikis*, 108.

[65] *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912-1913), Yunan Cephesi Harekâtı*, 268- 271.

[66] Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası*, 80.

[67] Hasan Tahsin Paşa, *Ta Apomnimoneumata*, 40, 42.

[68] Erickson, *Büyük Hezimet Balkan Harplerinde Osmanlı Ordusu*, 284- 285.; Balkan Savaşlararı'nın kaybedilmesinde ordu ve askeri alandaki eksiklikler ile iç siyasette yaşanan ikiliklerin rolü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Salim Aydın, *Balkanların Acı Yüzü Basın Tarihinde Balkan Savaşları*, (Yeditepe Yayınları: İstanbul, 2014).

[69] Hasan Tahsin Paşa, *Ta Apomnimoneumata*, 23- 24, 41, 43, 49,

Nevrokopi'yi alarak Serez'e doğru ilerlediği, Bulgarlar ve Sırpların Yunan ordusunun Manastır'a doğru yönelmesi halinde Selanik'e gireceklerine dair bir bilgi de aktarılmıştır.[70] Bulgaristan ise bu esnada Osmanlı Devleti'ne Doğu Trakya'da saldırmış, Kırkkilise ve Lüleburgaz'da kazandığı zaferler ile Osmanlı ordularını İstanbul'dan 40 kilometre uzaklıktaki Çatalca hattına çekilmeye zorlamıştır. Ancak Bulgarların asıl ele geçirmek istediği bölge Trakya'nın aksine Makedonya'dır. Bu nedenle de Struma boyunca Selanik tarafına yönelmişlerdir. Bu koşullar altında Selanik için harekât başından beri bekleyiş ve belirsizlik içinde geçmiştir. Ancak Yenice-i Vardar'da kazanılan zafer, Yunanları bilfiil Selanik'in hakimi durumuna getirmiştir.[71] Yenice yenilgisi Osmanlı Hükümeti'ni de alarma geçirmiş ve Kamil Paşa Hükümeti Selanik'te sürgünde bulunan II. Abdülhamid'i İstanbul'a nakletmeye karar vermiştir.[72] Diğer yandan Selanik bölgesindeki ilerleyişe rağmen savaşın genel gidişatı Yunan Hükümeti'ni çok telaşlandırmıştır. Zira eş zamanlı olarak hem Yunan Dışişleri Bakanlığına hem de Yunan Askeri Karargâhına gelen haberlerde Bulgar askerinin Makedonya'nın kuzeyine ilerlediği ve Serez'in işgal edildiği bilgileri başkent Atina'da büyük bir panik yaratmıştır. Öyle ki hem Bulgar hem de Yunan ordusunun aynı zamanda Selanik'e girme tehlikesi belirmiştir. Bu nedenle Yunan Dışişleri Bakanlığı'ndan Veliaht Prens Konstantinos'a sürekli Yunanistan'ın kaybedebileceği ve Makedonya'da da yenilebilecekleri konusunda bilgiler gönderilmiştir. Bu nedenle 25 Ekim gecesi Yunan Genel Karargâhı Selanik'in işgal edilmesi için genel bir saldırı yapılmasına karar vermiştir.[73] Bu esnada Osmanlı savaş gemisi Fethi Bülend'in Yunan donanması tarafından batırılması Osmanlı ordusunun moralini ciddi şekilde bozmuştur.[74] Kenan Mesare kendi anılarında Fethi Bülend'in batırılma haberinin babasını çok sarstığını ve başını ellerinin arasına alarak sabaha kadar endişeyle düşündüğünü yazmıştır.[75]

Yunan tarih yazımına göre Selanik'in alınmasında Türk destroyeri Fethi Bülend'in 18 Ekim 1912 gecesi batırılması Yunan ordusuna moral kazandırmıştır. Buna göre Yunan denizcileri Nikolaos Votçi ve Dimitrios Haciko, Katerini'den denize açılarak Karaburnu'dan geçmiş ve Selanik limanına ulaşarak limanda demirli Türk destroyerini batırması ile moral üstünlüğü Yunanistan'a geçmiştir.[76] Bu şartlar altında hem Bulgar kuvvetlerinin gelişi hem de Avrupalı konsoloslarının araya girmesiyle Hasan Tahsin Paşa, savaşa devam etmeme kararı almıştır.[77] Nitekim anılarında, topyekün bir mücadele için orduya alınan iyi eğitimli adamların Dedeağaç- Selanik hattının arasına dağıldığını ve rakiplerin tüm cephelerdeki başarılarının Türkleri baştan dezavantajlı konuma getirdiğini belirtmiştir. Ayrıca Yunanistan'ın donanması sayesinde Ege Denizi'ndeki donanmayı ele geçirerek, boğazlardaki filomuzu bloke ettiğini, karadan ulaşım imkânının olmaması nedeniyle deniz yoluyla nakillerin yapılamadığını, Anadolu içlerinde çok büyük asker rezervimiz olsa da bağlantı olmaması nedeniyle bunların bir işe yaramadığını, dolayısıyla bu koşullar altında üç cephede savaşmanın imkansız olduğunu ifade etmiştir. Hasan Tahsin Paşa'ya göre tüm bu olumsuzlukların yanı sıra, subaylar da siperlerini terk ederek, Selanik'e çekilmiş ayrıca Selanik Valisi Mehmet Nazım Paşa ile yaptığı görüşmede vali,

[70] Kouzinopoulos, *To Megalo Alma I Apeleutherosi tis Thessalonikis*, 106.; Ayrıca Hasan Tahsin Paşa, anılarında, Yunanların Makedonya mücadelesinde yer almış subay ve casusları sayesinde sahadan mükemmel bilgilere sahip olma avantajı elde ettiklerini yazmıştır. Bkz. Hasan Tahsin Paşa, *Ta Apomnimoneumata*, 19.

[71] Bernard Lory, "Yıl 1912 Yunanlılar Kente Girer", *Selânik 1850- 1918*, çev. Cüneyt Akalın (İstanbul: İletişim Yayınları), 315- 316.

[72] 23 Temmuz 1908'de Jön Türk Devrimi sonrasında II. Abdülhamid, 1876'da kendi çıkardığı; ancak şartların zorlamasıyla askıya aldığı Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe koymuştur. Böylelikle seçimler yapılmış, Meclis-i Mebûsan yeniden toplanmış ve Meşrutiyet yeniden ilan edilmiştir; fakat 13 Nisan 1909'da gerçekleşen (31 Mart) askeri ayaklanma Jön Türklere sultanı devirip sürgüne gönderme fırsatı vermişti. Nitekim iktidarı sınırlansa da padişah hala potansiyel bir tehdit olmayı sürdürmekteydi. Meşrutiyet'e, Meclis-i Mebûsan'a karşı eyleme geçmek, askerileri isyana kışkırtarak, sansürü ve istibdadı geri getirmekle suçlanan II. Abdülhamid, 26 Nisan'da Meclisin aldığı kararla hal' edilerek 28 Nisan 1909'da tam anlamıyla bir Jön Türk şehri olan Selanik'e gönderilmiştir. François Georgion, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Berktay (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 553-554, 579, 582- 583.

[73] Kouzinopoulos, *To Megalo Alma I Apeleutherosi tis Thessalonikis*, 111-112, 115-116.

[74] Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası*, 82.

[75] Hasan Tahsin Paşa, *Ta Apomnimoneumata*, 6.

[76] Kouzinopoulos, *To Megalo Alma I Apeleutherosi tis Thessalonikis*, 107- 108.

[77] Evangelos Kansızoglou, *I Prosopıkotita tou Hasan Tahsin*, (Yüksek Lisans Tezi, Selanik Aristoteleio Üniversitesi, 2020), 49.

şehrin harap olmasını önlemek ve ticari hareketliliğin sekteye uğramaması için konsolosların da çağrısıyla kendisine şehri teslim etme çağrısı[78] yaptığından bahsetmiştir. Bu koşullar altında direniş ve teslim olma ikilemi yaşadığını belirten Hasan Tahsin Paşa, askerlerin durumu, hava şartları, halkın durumu ve siyasi otoritelerin çağrıları karşısında derin bir zihni tasavvur sonrası mücadele etmek mümkün olmadığı için bu trajik ve kaçınılmaz kararı alarak şehrin teslimi ile ilgili müzareleri görüşmek için Başkomutan Konstantinos'a temsilci gönderdiğini ifade etmiştir.[79]

4. Hasan Tahsin Paşa'nın Ateşkesi Kabülü ve Teslim Protokolü

24 Ekim'de Yunan ordusunun Vardar'ı geçtiği haberi üzerine[80] Hasan Tahsin Paşa, Büyük Güçlerin konsoloslarıyla da görüştükten sonra kurmay heyetinden Şefik Paşa'yı Yunanlarla ateşkes görüşmesi yapması için yetkilendirmiştir. 25 Ekim öğleden sonra bu istek Hasan Tahsin Paşa'nın Türk ordusunun silahlarıyla birlikte Selanik'in doğusuna çekilmesi ve savaş sonuna kadar da orada kalması isteği ile birlikte iletilmiştir. Ancak ordu komutanı Prens Konstantinos, bu şartları reddetmiş ve bunun yerine Türk ordusunun kayıtsız şartsız teslim olarak savaş esiri kabul edilmesi, çatışmaların sonunda masrafları Yunan Hükümeti tarafından karşılanmak suretiyle esirlerin Anadolu'da bir limana götürülmek üzere Türk askerinin silahsızlandırılmasını talep etmiştir.[81] Tahsin Paşa'ya göre Konstantinos, başından beri Osmanlı ordusunu etkisiz hale getirme amacında olduğu için bu teklifi reddederek kayıtsız şartsız teslim olunmasını istemiştir. Bu esnada Yunanların Langada, Bulgarların da sağımızdan ilerlemekte olduğunu, aşırı bir yağmur yağdığını ve ortak bir saldırı durumunda bunun Türklerin imhası anlamına geleceğini belirtmiş ve Yunanların Bulgarlara rekabeti nedeniyle şehrin ortak işgalini kabul etmeyeceklerini tahmin ettiğini de sözlerine eklemiştir.[82] Prens Konstantinos, teklifine yanıt gelmemesi üzerine, 25 Ekim gecesi, ertesi sabah 09.30'da başlamak üzere Selanik için bir saldırı emri vermiştir; fakat 26 Ekim sabahı saat 5.00'te Osmanlı yetkilisi Şefik Paşa trenle Topsin'e (Gefira) gelerek Tahsin Paşa'nın elinde sadece 5.000 kişilik silahlı güç tutma isteği dışında tüm Yunan isteklerini kabul ettiğini belirten bir mesajla geri gelmiş ama Yunanlar bu isteği de kabul etmemiştir. Bu yüzden Türk temsilci yeni bir cevap için iki saatlik bir ek süre daha istemiştir. O esnada Büyük Güçlerin Selanik'teki konsolosları Hasan Tahsin Paşa'nın temsilcileri ile görüşmüş ve aynı günün akşamı saat 4.00'te Hasan Tahsin Paşa'nın yolladığı bir subay Yunan ordusunun Selanik'e ilerlemesinin ertelenmesini talep etmiştir. Bu olaydan yaklaşık üç saat sonra Türk temsilci maiyetiyle birlikte Sindos yakınlarındaki Yunan Genel Karargâhına ulaşmış ve yapılan görüşmenin ardından teslim protokolü imzalanmıştır. Kouzinopoulos'a göre Hasan Tahsin Paşa'nın hiçbir ümidi kalmadığı için Yunan ordusunun tüm şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır.[83] Hasan Tahsin Paşa bu kararı almasında 24. Selanik Tümen komutanı Muhittin Bey'in kendisine gönderdiği çoğu eğitimsiz, disiplinsiz ve morali bozuk bir ordu ile şehrin dış kesimlerindeki bir direnişin felakete yol açacabileceğini belirttiği yazısını okuduktan sonra hiç düşünmeden böylesi bir protokolü kabul etme kararı aldığını söylemiştir.[84] Nitekim

[78] Enver Ziya Karal, Selanik Valisi Mehmet Nazım Paşa ve 17 üyenin Selanik Vilayet İdare Meclisi mührü ile tastiklenmiş ve şehrin düşmana teslimi ile ilgili tutanağı Hasan Tahsin Paşa'ya verdiğinden bahseder. Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı (1908- 1918),*C.9, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), 319.; Sözü edilen tutanakta, istilâ edilmiş şehrin anlaşarak teslimi ya da sonuna kadar savaşılarak tesliminin hicret ile ağır sefalet sıkıntılarını beraberinde getireceği ve mağlubiyetin kaçınılmaz olduğu bir durumda Selanik'in, müstahkem mevkiler arasında olmaktan çıkarılması gerektiğini yazmaktadır. Şehre yakın noktalarda müdafaaya devam edilirse mermilerin şehre isabet edip Selanik'in külliyen harap olmasına neden olacaktır. Böyle bir durumda iltica eden muhacirle yaklaşık iki yüz elli bin nüfusa ulaşacak Selanik'te izmihlale neden olacağından belediyenin ve şehrin ileri gelenleri ile alınan bu kararın tebliğine, aksi durumda ise maddi ve manevi sorumluluğun mülki ve askeri erkâana ait olduğu belirtilmiştir. Ayrıntı için bkz. Balcı, *Selanik Düştü,* 108- 109.

[79] Hasan Tahsin Paşa, *Ta Apomnimoneumata*, 27, 51.

[80] Mark Mazower, *Selanik Hayaletler Şehri Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430-1950*, çev. Gül Çağalı, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2013), 385.

[81] Kouzinopoulos, *To Megalo Alma I Apeleutherosi tis Thessalonikis*,114- 115.

[82] Hasan Tahsin Paşa, *Ta Apomnimoneumata*, 51- 52.

[83] Kouzinopoulos, *To Megalo Alma I Apeleutherosi tis Thessalonikis*,114- 116.

[84] Hasan Tahsin Paşa, *Ta Apomnimoneumata*, 56- 57.

bu protokolün kabulü kimsenin onayı olmadan Bâb-ı Âlî'den bir talimat beklemeden ve hiç savaşmadan Selanik'in teslimi anlamına gelmektedir. Protokolünün taslağı, Dragomis ve Celal Bey tarafından hazırlamış ve 26 Ekim 1912 Cumartesi günü imzalanmıştır.[85] Yunanların şehre girmesi ise 27 Ekim'de gerçekleşmiş ve bu, eski takvimi kullanan Türkler için 9 Kasım 1912 tarihine denk gelmiştir.[86] Teslim ile ilgili olarak Garp Ordusu Erkan-ı Harbiye Riyasetine gönderilen 8 Kasım 1912 tarihli şifreli yazıda Selanik müdafaa edilmek istenmediği için teslim olunmuştur şeklinde bildirilmiştir. Yazıda ayrıca Rumeli efradının köylere dağıldığı gibi Anadolu efradının da iade edildiği, bundan dolayı da 8. Kolordu namına hiçbir şey olmadığı birinci şubenin ifadesiyle aktarılmıştır.[87] Balkan Savaşı'nda Yunan ordusunda görev almış üst düzey bir subay olan Klada'ya göre Türk komutan kuşatıldığını anladığı için teslim olmaya karar vermiştir. Nitekim Bulgar ordusu da Serez üzerinden Selanik'e ilerlemiştir. Aslında Yunan taburu 26 Ekim akşamı Selanik'e 35 kilometre uzaklıktaki Güvezne'ye ulaştığında Bulgar tümeninin bazı kısımları da oraya gitmiştir. Bulgarların amacı 27 Ekim'de şehrin tesliminin bir Yunan- Bulgar işbirliği ile gerçekleşmiş olduğunu göstermektir.[88] Hasan Tahsin Paşa anılarında bu durumu "*Tarih açısından şunu belirtmeliyim ki Bulgarlar daha hızlı ilerleyerek sert bir saldırıya geçselerdi 26 Ekim'de bile her türlü direnişi kolaylıkla kırabilirlerdi. Bu arada Sırp süvarileri de Kilkis'te ortaya çıkmıştı ve kaygılarım doruk noktasına ulaşmıştı"* şeklinde ifade etmiştir.[89] Fakat protokolün imzalanmasıyla birlikte 26 bin Osmanlı askeri bir anda esir haline düşmüş, Bulgarlar da kendileri ile anlaşma yapması için Hasan Tahsin Paşa'ya baskı yapmıştır. Ancak Hall'a göre Hasan Tahsin Paşa, onlara *"Elimde sadece bir Selanik var onu da teslim ettim"* yanıtını vermiştir.[90]

Protokolü imzalayanlar arasında bulunan Kurmay Heyeti Başkanı Victor Dusmanis anılarında protokolün imzalanmasından ve Hasan Tahsin Paşa'nın Yunanca bildiğini anladığından söz eder. Dusmanis'e göre Hasan Tahsin Paşa, onu ve yanındaki iki subayını oturmaları için çağırmış ve onlara Selanik'in tesliminde hiçbir koşul olmayacağını ve teslim için askerlerine bir protokol yazılması emrini vermek istediğini söylemiştir. İki subay protokolün yazımı için ilgilenirken Dusmanis, Türk komutana Prens Konstantinos'un kendisi ve askerlerinin Selanik'in savunulmasındaki mücadelelerini takdir ettiğini ve kılıcını taşımasına izin verildiğini söylemiştir. Bunun üzerine Hasan Tahsin Paşa, üzgün bir şekilde kendisinin ve askerlerinin teşekkür mesajını Prens Konstantinos'a iletilmesini rica etmiştir. Teslim protokolü 26 Ekim gece yarısı 01.30 civarında imzalanmıştır.[91] Teslim töreni ise 26 Ekim 1912'de Topsin'de olmuştur. Törende iki Osmanlı görevlisi General Ahmet Tevfik Paşa ve Albay Asım Bey yer almıştır.[92] O sırada genç bir subay olan Ioannis Metaksas 29 Ekim 1912'de eşine gönderdiği mektupta, yapılan protokol ile ilgili bilgiler vermiştir. Buna göre gece yarısı gelen Türk temsilciler şehri kendilerine teslim etmeyi önermiştir. Türklerden Karaburnu'nu istediklerini ancak Türklerin bunu vermedikleri için ertesi gün Türklerle savaştıklarını ve bu nedenle Türklerin, bir gün sonra yeniden gelerek Yunanların tüm şartlarını kabul ettiklerini belirtmiştir.[93]

[85] Protokolün bazı önemli maddelerine baktığımızda 1. md. Osmanlı askerlerinin silahları kendileri tarafından toplanarak bir depoya koyulacak ve bu Yunan ordusunun sorumluluğunda olacaktır. 3. md. Selanik, barış antlaşması yapılıncaya kadar Yunan ordusuna teslim edilecektir. 5. md. Jandarma ve polisler silahlarını taşıyabileceklerdir. 9. md. Osmanlı jandarma ve polis memurları yeni karara kadar görevlerinde kalacaktır. 10. md. Osmanlı subayları kılıçlarını muhafaza edeceklerdir. 12.md. Osmanlı subayları da erleri de savaş esiri sayılmayacaktır. 13. md. Validen en küçük rütbeli memura kadar Osmanlı görevlileri serbest kalacaktır.14. md. Mahalli adetlere ve halkın dinlerine hürmet edilmesi için emir verilecektir. Bütün dinlere mensup mahkemeler görevlerine devam edecektir. 16. md. Bu şartlar Yunan Hükümeti'nin sorumluluk ve garantisi altında uygulanacaktır. Nuri Yavuz, "Birinci Balkan Harbi ve Selanik'in Kaybı", *Gazi Akademik Bakış*, 1/2 (2008): 147- 148.

[86] Hristos K. Hristodoulos, *Oi Treis Tafes tou Hasan Tahsin Pasa*, (Selanik: Epikentro, 2012),10,11, 22.

[87] ATASE Balkan Harbi (110- 9- 1- 7), 659- 51- 32, 13. 11. 1912.

[88] Klada, "Oi Balkanikoi Polemoi (1912- 1913) Dieksihtisan", *Balkania: Balkanikoi kai oi Ellinotourkiki Polemoi,* 95- 96.

[89] Hasan Tahsin Paşa, *Ta Apomnimoneumata*, 57.

[90] Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası,* 82.

[91] Kouzinopoulos, *To Megalo Alma I Apeleutherosi tis Thessalonikis*, 121- 122.

[92] Hristodoulos, *Oi Treis Tafes tou Hasan Tahsin Pasa*, 212.

[93] Kouzinopoulos, *To Megalo Alma I Apeleutherosi tis Thessalonikis*, 118- 119.

Hasan Tahsin Paşa ise Selanik'ten Osmanlı yetkililerine göndermiş olduğu 9- 10 Kasım 1912 tarihli yazısında şehri neden düşmana teslim ettiğini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Söz konusu Osmanlı arşiv belgesine göre 8. ve Ustruma Kolordularının son durumuna dair yazısında Ustruma Kolordusu'nun ve 14. Nizamiye Fırkasının 8. Kolordu'yla birleştirilmek üzere Yenice'ye sevk edildiğini ancak 1- 2 Kasım 1912 tarihinde Yenice'nin batısında yapılan muharebede, Osmanlı ordusunun başarılı olmak üzereyken Redif taburu askerilerinin geceleyin mevzilerini terk ile firar ettikleri için kazanılmış olan üstünlüğün mağlubiyete döndüğünü belirtmiştir. Bu nedenle ordu, Vardar nehrinin gerisine çekilmek zorunda kalmış; ancak buradaki demiryollarının tahrip edilememesi ve efradın bozguna uğrayıp geri çekilmesi nedeniyle Vardar'ın gerisindeki düşmana karşılık verilememiştir. Bu nedenle Selanik'in kuzeyinde buluna Yeniköy denen mevkiinin güneyindeki bir mevziye çekilerek 3 Kasım'dan 8 Kasım'a kadar zaman kazanılmış olsa bile beş fırkadan oluşan Yunan ordusu ilerlemeye başlamıştır. Bulgar kuvvetleri de Güvezne'de bulunduğundan bu durumda savaşarak sonuç elde edilip edilemeyeceği tetkik edilmiştir. Kolorduların önemli bir kısmını oluşturan Redif kıtaları bir işe yaramayarak ilk ateşte dağılmıştır. İki Nizamiye Fırkasında 3000 nefer kalmış ve eldeki kıtalarla muharebeyi kazanmak mümkün olmadığı için fırka kumandanlarından gelen raporlar değerlendirilmiştir. Ordunun perişan durumunu Selanik'teki uluslara göstermemek ve şehir içinde bir ihtilal ve yağmaya izin vermemek için Yunan Başkumandan ile yazışarak ordunun şerefini korumak amacıyla Selanik'in Yunan ordusuna teslim edildiği ifade edilmiştir. Belgede ayrıca cephanenin Topçu kışlasında toplandığı, Rumeli efradının bir kısmının bugün terhis edilip bir kısmının yarın terhis edileceği belirtilmiş, Anadolu efradı ile hayvanlar için ise verilecek emre uygun olarak hareket edileceği beyan edilmiştir. Belgede ayrıca Bulgar ordusunu temsilen Topçu Miralayı Borgiyef ile İhtiyât zabitlerinden eski Başbakan İsatçef'in de Bulgarların şehre girmesini talep ettiğini, şimdilik bunun önlendiğini fakat bir süre sonra Bulgar ve Sırp kuvvetleri de şehre gireceği için bu karışık duruma son vererek bir an önce barışın sağlanabilmesi için bu protokolün yapıldığı belirtilmiştir.[94]

Fransızca yazılan protokolün en önemli maddesi 3. maddedir. Buna göre Selanik, bir barış antlaşması imzalanıncaya kadar Yunan ordusuna verilmiştir. Bunun dışında özellikle Osmanlı subaylarının korunmasına ilişkin maddesinin uygulamada ilk günden itibaren ihlal edildiği görülmüştür. Zira Yunan Hükümeti, Osmanlı subay ve askerlerini Selanik'ten Güney Yunanistan'a nakletmeye başlamıştır. *Empros* gazetesinin 2 Kasım 1912 sayısında Karaburnu'daki askerlerin adalara[95] götürüldüğü yazılmıştır. Yunan Hükümeti bu nakillerin güvenlik nedeniyle yapıldığnı belirtmiş ve yaklaşık 2000 Türk askeri Lavrio'ya ve Makronisiou'ya, 18 esir subay da Pire'ye götürülmüştür. Pek çok yaşlı, hasta ve yaralı da tıbbi yetersizlik ve ihmal nedeniyle kamplarda hayatlarını kaybetmiştir. Hristodoulos'a göre yapılan bu muamele protokolün 2. ve 7. maddelerinin Yunan Hükümeti tarafından ihlal edildiğini göstermektedir. Zira protokolün hiçbir maddesinde askerlerin adalara götürülmesi gibi bir kayıt yoktur.[96] Bu durum Yunan ordusuna mensup Korfulu Midis'in Osmanlı arşivinde bulunan raporunda da görülmektedir. Buna göre, Miralay Dampanos kumandasındaki Yunan 3. fırkası Ekim başında Volos'tan hareket ederek Selanik'e gelmiştir. Bu fırka ilk muharebeyi Sarandaporos'ta verdikten sonra Yenice'de diğer iki fırka ile birlikte savaşmışlardır. Selanik'e girmeden önce şehir dışında bir yerde Selanik Rus Genel Konsolosu ile iki büyük rütbeli Osmanlı zabiti gelerek Yunan kumandan ile müzakere etmişler ve aralarında verdikleri karar üzerine üç fırka Selanik'e girmiş ve 12 bin Osmanlı askerinin silahlarının terk ve teslimi sağlanmıştır. Bunlardan 3.000'i esir alınmış ve 800'ü de gemiye bindirilerek Korfu'ya gönderilmiştir.

[94] ATASE Balkan Harbi 1912-1913, (110- 9- 1- 7), 285- 402-1, 29. 3. 1913.

[95] Selanik Ermeni Cemaati ruhani temsilcisi rahip Tuhmanyan da Türk askerlerinin Halkidiki ve adalara götürüldüğünü beliritmiştir. Tuymanyan'a göre Yüksek rütbeli subaylar Atina'ya, 2000'den fazla Türk jandarması ise teslim şartları gereğince Kuşadası üzerinden Türkiye'ye gönderilmiştir. Aram Andonyan, *Balkan Savaşı,* çev. Zaven Biberyan (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2002), 390.

[96] Hristodoulos, *Oi Treis Tafes tou Hasan Tahsin Pasa*, 9, 228- 231.

Silahlarını teslim eden Osmanlı zabitleri ve efradı Selanik'te serbestçe gezmeye başlamıştır.[97] Bu noktada Hasan Tahsin Paşa, Selanik'teki Avusturya Konsolosu vasıtasıyla Avusturya Sefaretine Yunanların protokole uymayarak efradı Yunanistan'a götürmek istediklerine dair[98] bir tezkire göndermiştir. 23 Kasım 1912 tarihli Hariciye Nezaretine gönderilen belgede Hasan Tahsin Paşa, bu konuda yapılan siyasi teşebbüslerin acilen güçlendirilerek arttırılmasını istemektedir.[99] Belgelerde protokolün imzalandıktan sonra uygulanmasının Yunanistan'ın sorumluluğunda olduğu belirtilmiş; fakat söz konusu maddeler açıkça ihlal edilmiş ve uygulamada büyük sorunlar yaşanmıştır.

5. Yunan Ordusunun Selanik'e Girmesi ve İlk Haberlerin Hikayesi

Teslim protokolünün imzalanması ile ilgili haberler Atina'ya geç ulaşmıştır. Bu nedenle Atina'daki gazetelerin hepsinde teslim ile ilgili haberler 27 Ekim Cumartesi günü yer almamıştır. Venizelos bu durumu 28 Ekim'de protokolün imzalanmasından saatler sonra Veliaht Konstantinos tarafından gönderilen bir telgraf ile öğrenmiştir. Fransızca yazılmış olan protokolün örneği Savunma Bakanlığı'na ancak 30 Ekim 1912 öğlen sularında ulaşmıştır. Bu gecikme dönemin haberleşme zorluklarından olabileceği gibi Venizelos ile Prens Konstantinos arasındaki mesafeden[100] de kaynaklanıyor olabilir. 27 Ekim sabahı protokolün ayrıntıları düzenlendikten sonra şehre ilk olarak Evzonon birlikleri girmiş, hükümet binasına ve kışlanın bulunduğu bölgeye gitmişlerdir. Genel Karargâh, bir sonraki gün şehre girileceğine dair emir almıştır. Aynı gün Selanik'in yeni valisi Argiropoulos, Bulgarların Selanik'e hareketiyle ilgili bilgilendirilmiş ve Bulgarların şehre girişinin önlenmesi talimatını almıştır. Yunan Başkomutanı Konstantinos, kurmay heyetiyle birlikte Selanik'e 28 Ekim sabahı girmiştir.[101]

Yunan ordusunun Selanik'e girmesiyle ile ilgili ilk resmi duyuru *Skrip* gazetesinde yayınlanmıştır. Bilgi 16.40'ta Askeri Bakanlık tarafından yapılmış ardından Başbakan'ın bilgilendirmesi yayınlanmıştır. Venizelos, teslim ile ilgili telgraf geldiğinde bu haberi Avrupa devletleri büyükelçilerine, yabancı ülkelerin diplomatik temsilcilerine, tüm valilere ve de Girit'e telgraf ile bildirmiştir.[102] Bu olayın hemen ardından 50 jandarma ve Selanik limanına takviye amacıyla 50 denizci oradaki güvenliği güçlendirmek için deniz yolu ile Selanik'e yollanmış ve aynı hafta içinde bir jandarma kuvvetinin daha oraya gönderileceği belirtilmiştir.[103] 27 Ekim 1912 tarihli *Empros* gazetesi Selanik'in ele geçirilmesi için yirmi dört saat beklenmesine rağmen Yunan ordusunun şehre gireceğini ilan etmiştir. Bu nedenle başta Atina olmak üzere tüm Yunanlılığın büyük bir rahatlama ile birlikte tarifsiz bir mutluluk yaşadığını belirten gazete, Türkiye'ye karşı mücadelede hiç kimsenin Yunan ordusunun Makedonya'nın ilk ve en büyük şehrine bu kadar hızlı bir şekilde girilebileceğine inanmadığını ifade etmiş ve şimdiye kadar gelişen olayların büyüklüğü, Avrupa kamuoyunun Türk- Yunan savaşı ilan edildiğinde göstermiş olduğu ironi ve Yunan ordusunun savaştığı düşman askeri düşünüldüğünde daha net anlaşılacağı belirtilmiştir. *Empros*'a göre şu anda önemli olan eskiden Türk olan yerlerin artık

[97] ATASE Balkan Harbi (1912-1913), (110-9-1-7), 715- 4- 1, 24. 12. 1912.

[98] Hariciye Nezaretine gönderilen 28 Aralık tarihli ve 1394 numaralı tezkereye cevapta protokole uymayan Yunan Hükümeti'nin bu ihlallerden dolayı haberdar edilmesinin yeterli olmadığı, protokol hükümlerinin korunması için teşebbüste bulunulması için maslahatın gereğini yapması istenmiştir. Belgede Osmanlı askerlerinin memleketlerine gönderilmesinin protokol gereği olmasına rağmen Yunanların askerlerimizi Yunanistan'a götürmekte olduklarına dair 26- 27 Kasım 1912 tarihli ve 1221 ve 1234 numaralı tezkere üzerine Almanya Sefaretine bunun bildirilmesinin gerekli olduğu ve bu konunun Yunan Hükümeti'ne de bildirildiği yazılmıştır. BEO, Hariciye: 306726, 4128- 309596/1 ve 2, H. 27.10. 1330.

[99] BEO, Hariciye: 306727, 4116- 308645/1, H. 13. 12. 1330.

[100] Yunanistan'da Krallık, Alman yanlısı bir politika takip ederken Yunan Hükümeti açık bir şekilde İngiliz yanlısı bir politika izlemiştir. Bu nedenle Kral'ın, Balkanlar'da tarafsızlığı savunması nedeniyle krallık ile hükümet arasında birçok konuda anlaşmazlık yaşanmıştır. Andreas N. Loverdos, *Politiki İstoria tis Elladas 1828- 1975* (Atina, Komotini: Ant. N. Sakkoula, 2000), 104.

[101] Kouzinopoulos, *To Megalo Alma I Apeleutherosi tis Thessalonikis*, 123- 124, 127, 129.

[102] *Skrip,* 27 Ekim 1912 Cumartesi, 2.

[103] *Nea Imera Tergestis,* 27 Ekim 1912 Cumartesi, 4.

Yunan olmasıdır ve Selanik'in fethi Yunan tarihine şanlı bir zafer olarak kaydedilmiştir.[104] 27 Ekim 1912 tarihli *Patris* gazetesi de Selanik'in el değiştirmesinin herkeste mutluluk yarattığını, kiliselerin çanlarının sevinçle çaldığını belirtmiş ve Yunanistan Adalet Bakanı Raktivan'ın hükümet temsilcisi olarak Selanik'e gittiği haberini vermiştir.[105] *Empros* gazetesine göre her ne kadar Selanik, Yunan ordusuna teslim edilmiş olsa da genel durumun belirsizliği nedeniyle Yunanlar sevincini kamuoyu önünde gösterirken çok dikkatli davranması gerektiğini, hiç kan dökülmeden ve Yunan ordusu hiç gücünü kaybetmeden bir teslim gerçekleştiğinden bunun maddi ve manevi sonuçlarıyla büyük bir zafer olduğu belirtilmiştir. Haberde ayrıca Yunan ordusunun yarın Saroviç'e (günümüzde Florina'ya yakın Amyntaio'ya adlı yer) yönelerek kuzeye doğru yol alabilmek ve Makedonya seferini tamamlayabilmek için Zeki Paşa'ya son bir darbe vurabileceğine dikkat çekilirken Makedonya'daki yağmur ve sellerin Yunan ordusunun Selanik'e ilerleyişini geciktirmiş olsa bile bu ilerlemenin önümüzdeki 10 gün içinde gerçekleşeceği ve böylelikle Zeki Paşa'nın ordusunun her yerden çevrelenerek, ister kuzeyden gelmekte olan Sırplara, isterse de güneyden gelmekte olan Yunanlara teslim olma konusunda bir tercih yapabileceğini; ama asıl önemli olanın Yunanlar ve Helenizm için Selanik'in ele geçirilmiş olduğu ifade edilmiştir.[106]

Aslında Selanik'in Yunanların eline geçmesi sürpriz olmuştur. Helensever bir gazeteci Selanik, artık Yunan oldu diye yazarken, onun gibi Rumların çoğu da bu duruma inanamamıştır. Zira her ne kadar bir teslim protokolü imzalanmış olsa da hala bir belirsizlik hakimdir. Örneğin Aleksandros Mazarakis Ainian anılarında kentin işgalinin Yunanlara ne getireceğini ve Makedonya vilayetlerinin kaderinin ne olacağını merak ettiklerini ve kendilerinin de bunu öngöremediklerini yazmıştır. Yunanlar açısından bir diğer olumsuz durum da şehrin Yahudi nüfusu olmuştur. Bir kurmay subay olan Hippocrates Papavasileiou, eşine yazdığı mektupta Yahudilerin bütün kabilelerini içeren bu şehirde olmaktansa bir dağda çadırda kalmayı tercih ettiğini ve şehirde ne Yunan ne de Avrupai hiçbir şey bulamadığını yazmıştır. Bu nedenle şehrin Osmanlı karakterini değiştirmek Yunanistan açısından uzun yıllar alacak olsa da Atina ile rekabet ve karşılaştırmalar daha en başından itibaren başlamıştır.[107] 2 Kasım 1912'de yayınlanan *Kairoi* gazetesi 31 Ekim tarihli haberinde Makedonya'nın başkentinin artık Yunan olduğunun haberini okurlarıyla paylaşmıştır. Gazeteye göre Selanik'te artık sadece Parthenon eksiktir. Valiliğin, polis ve belediye binalarının mavi beyaz bayraklarla dalgalandığı şehirde halkın Yunan ordusunu büyük bir sevinçle karşıladığı ve tüm bunların da aslında şehrin Yunan olduğunun bir göstergesi olduğu belirtilmiştir.[108]

12 Kasım 1912 tarihli Atina gazetesi *Akropolis*, *"Başkent Selanik"* başlıklı haberinde artık yüzölçümü büyüyen Yunanistan için Selanik'in yeni başkent olması önerisini ortaya atmıştır. Bu öneriyi yorumlayan yazar ve gazeteci Gerasimos Vokos'a göre bu son derece yerinde bir tekliftir. Zira burada Selanik'in büyük bir nüfusa sahip olmasının yanı sıra uluslararası özellikte zengin bir ticaret şehri olduğu, Avrupa'ya ve Batı'ya daha yakın olması nedeniyle Atina ile karşılaştırıldığında Selanik'in artı değerinin olduğunu söylemektedir. Vokos'a göre başkent değişikliği olması halinde Atinalılar'dan Antik Yunanistan'ın bir numaralı şehri olduğu için tepkiler gelecek olsa da zaman ve hayat şartları değişmiş olduğundan Selanik'in artık yeni Yunanistan'ın siyasi, ticari ve coğrafi merkezi olması mümkündür. Böyle bir durumda Atina, kültür ve turizm alanında geliştirilmelidir.[109]

[104] *Empros*, 27 Ekim 1912 Cumartesi, 1.

[105] *Patris*,27 Ekim 1912 Cumartesi, 2.

[106] *Empros*, 28 Ekim 1912 Pazar, 1.

[107] Mazower, *Selanik Hayaletler Şehri Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430- 1950*, 383- 384.

[108] *Kairoi,* 2 Kasım 1912 Cuma, 1.

[109] *Akropolis*,12 Kasım 1912 Pazartesi, 1.

Mazower'a göre Yunanlar şehri teslim aldıktan sonra yönetimde yumuşak bir geçişi tercih etmiştir.[110] Örneğin bir müddet daha Osmanlı jandarması, asayişi korumaya devam etmiştir.[111] Ayrıca kimi eski Bizans kiliselerinden camiye çevrilen ibadethanelerin de yine cami olarak bir müddet Müslümanların elinde kalmasına izin verilmiştir. Nitekim buranın yaklaşık 500 yıllık bir Türk şehri olmasının getirdiği hassasiyetin yanı sıra Bulgarlar, Yunanları kaygılandıran önemli bir unsur olmuştur.[112] Ancak Osmanlı arşiv belgeleri bu devir teslimin söz edildiği kadar yumuşak olmadığı yönündedir. Nitekim Erkân-ı Harbiyeye, 19- 20 Kasım 1912 tarihinde mühim ve acil koduyla gönderilen bir yazıda Bulgar ve Yunanların Selanik'e girmesinin ardından birçoğunun otellerden ve diğer yerlerden çıkarak gaddarca yaralama ve katletme eyleminde bulunduklarından Bulgar ve Yunanların bu vahşi hareketleri dikkate alınarak vatanın müdafaasına bir an evvel başlanması gerektiği belirtilmiştir.[113] Bir başka belgede de düşmanın Selanik'te yağmaya başladığı doğru ise siyasi teşebbüslerde bulunularak teslim olunan kıtaların hayatının teminat altına alınmasına dair yazı Kumandanlık Vekâleti'nden telgraf ile gönderilmiştir.[114] Selanik üzerindeki belirsizlik 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşması ile son bulmuş ve Yunanistan Güney Makedonya topraklarını, Yanya şehri ile birlikte Epir'in bir bölümünü elde ederek Kavala'yı da içine alacak şekilde sınırlarını genişletmiştir.[115]

6. Hasan Tahsin Paşa ve Savunması

Güney Arnavutluk'ta Messaria'da doğan Hasan Tahsin Paşa'nın 26 Ekim 1912'de Selanik'i Yunanlara teslim etmesi, hayatında önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Yanya'daki Zosimai okulundan mezun olmasından dolayı Yunanca bildiği düşünülmektedir. Nitekim Yunan kaynaklarında şehrin teslimi ile ilgili görüşmeleri Yunanca yaptığı, ayrıca onun, Girit'te görev yaptığı sırada[116] Venizelos'u şahsen tanıdığı da belirtilmektedir. Hristodoulos'a göre Hasan Tahsin Paşa, 40 yıl boyunca ülkesine hizmet etmiş başarılı bir askerdir. Sadece Yunanistan için doğru zamanda doğru yerde bulunmuştur.[117]

Arnavut milliyetçiliğinin[118] gelişimi Hristiyanlar açısından modern Helenizmin geliştiği çevrelerle ilişkili olup bunda Yanya'daki Zosimai Okulu önemli bir yer tutmuştur. Nitekim dönemin pek çok Arnavut milliyetçisi Yanya'daki meşhur Zosimai kardeşlerin okulunda okumuştur. Fakat burada baskın bir Yunan kültürü egemenliği söz konusudur. Hatta Ortodoks ya da Müslüman olsun Tanzimat'ın ve yeni jeopolitik durumun bir ürünü olarak Osmanlı Devleti içindeki ilk Arnavut milliyetçilerinin profillerine bakıldığında bunların çoğunlukla Yanya Vilayeti'ndeki ya da Korçe bölgesindeki Yunan kültüründen etkilendikleri ve ekseriyetle

[110] Vakalopoulos da bu görüştedir. Özellikle de Selanik üzerindeki belirsizliğin devam etmesi ve Bulgaristan'ın gözünün şehirde olması nedeniyle Yunan Hükümeti son derece titiz davranmaya özen göstermiştir. Vacalopoulos, *A History of Thessaloniki*, 128.

[111] Osmanlı arşiv belgelerine dayalı yapılan çalışmalarda bunun aksi görülmüştür. Nitekim yapılan protokole göre Selanik'teki jandarma, subay ve askerler, genel bir barış yapılana kadar görevlerine devam edecektir maddesi bulunmasına rağmen, Prens Konstantinos tarafından Selanik jandarma kumandanlığı polis müdüriyetine tayin edilen mirliva tarafından bunların görevine son verildiği anlaşılmıştır. Ayrıca Yunan askeri tarafından kimi karakollar basılarak buralarda bulunan Osmanlı askerlerinin silah ve eşyalarının alındığı, jandarmanın dışarıya çıkartılması nedeniyle, bunu önlemeye yönelik Selanik'teki Osmanlı yetkililerinin girişimde bulunduğu görülmüştür. Salim Aydın, "Balkan Savaşı'nda (1912-1913) Selanik'in Teslimi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 38 (2018), 140- 141.

[112] Mazower, *Selanik Hayaletler Şehri Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430-1950*, s. 385.

[113] ATASE Balkan Harbi 1912- 1913, (110- 9- 1- 7), 80-31-5, 17.11.1912.

[114] BEO, Hariciye: 306726, 4113- 308451/1, H. 06. 12. 1330.

[115] Jelavich, *Balkan Tarihi II 20. Yüzyıl,* 105.

[116] Kansızoglou'na göre Girit ve İrakleio gazeteleri takip edildiğinde aynı dönemde Girit'te bulunan iki ayrı kişi söz konusudur. Bunlardan biri Girit Daimi Ordusu Komutanı Hasan Tahsin Paşa, diğeri de adanın jandarma şefi olan ancak bir süre sonra yükselerek Girit Jandarma Komutanı unvanı alacak olan Hasan Bey'dir. Hristotoulos, Hasan Tahsin Paşa'nın Selanik'te oluşturulup eğitilen ve daha sonra Girit'de görev yapan, çekirdiğini 200 Arnavut'un oluşturduğu Girit jandarmasının ilk komutanı olan Hasan Bey olduğunu iddia eder. Kansızoglou, *I Prosopıkotita tou Hasan Tahsin* Pasa, 32, 34.

[117] Hristodoulos, *Oi Treis Tafes tou Hasan Tahsin Pasa*, 14, 15, 19, 25, 27.

[118] Arnavutlar, Osmanlı Devleti'nde Yanya, Kosova, Manastır ve İşkodra vilayetinden meydana gelen, idare ve eğitim dili Arnavutça olan bir Arnavut devleti meydana getirmek istemişlerdir. Jelavich, *Balkan Tarihi II 20. Yüzyıl,* 89.

Zosimai okulunda okudukları görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin 1882'de Avrupa kolejlerini örnek alarak Yanya İdadisi'ni açması Clayer'a göre Zosimai Lisesi'nin etkisini dengelemeye yönelik bir girişimdir.[119] Söz konusu okulun Helenizm'in yayılmasındaki etkisi dikkate alındığında Hasan Tahsin Paşa'nın burada eğitim görmesi nedeniyle onun Yunan kültürel ağlarından bir şekilde etkilenmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Hasan Tahsin Paşa, Selanik'in tesliminden sonra yurtdışına gidene kadar bir süre Yunanistan'da kalmıştır. Arnavutluk'un bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte tüm yaşananlar kendisine hain damgasının vurulmasına neden olmuştur. Bulgarlar, söz konusu protokol için Yunanlardan para aldığını ileri sürerek onu Helensever olmakla suçlamıştır. Yunan tarihçi Gunaris, kaybetmenin kaçınılmaz olduğunun farkında olan Hasan Tahsin Paşa'nın, burada kişisel tercihini kullandığını ve bu nedenle de onun suçlanamayacağı görüşündedir. Çünkü Hasan Tahsin Paşa, şehirdeki düzenin sağlanması konusunda Bulgar yönetiminin aksine Yunan yönetimine daha çok güven duymuştur.[120] Ancak Selanik'in savaş yapmadan Yunanlara teslim edilmesi o dönemde olduğu gibi sonra da son derece eleştirilmiştir. Örneğin Hanioğlu, onun bu kararını Osmanlı askeri tarihinin en büyük hatalarından biri olarak değerlendirmiştir.[121]

Protokolünün imzalanmasından kısa bir süre sonra Ocak 1913'te Selanik Jandarma Komutanı olan Andreas Monferatos'un Venizelos'a önerisiyle, Hasan Tahsin Paşa, güvenlik nedeniyle Atina'ya nakledilmiş ve bunun sağlık nedeni ile olduğu söylenmiştir. Hristodoulos'a göre Hasan Tahsin Paşa, Faliro'da Aktaion Oteline orada esir kalan diğer Türk subayların yanına götürülmüştür. Bunlar arasında eski Sadrazam ve 1912'de Selanik'te Batı Ordusu Komutanlığı yapmış olan Ali Rıza Paşa da[122] bulunmaktadır. Ali Rıza Paşa, Hasan Tahsin Paşa'nın da oraya getirileceği duyulunca "hain" olarak adlandırdığı Hasan Tahsin Paşa'yı görmemek için kendisinin başka bir yere götürülmesini istemiştir. Yenice Muharebesi'nde görev alan; ancak yenilginin ardından Aktaion'a götürülenler arasında Galip Paşa da bulunmaktadır. Orada bulunduğu sırada bir İstanbul gazetesi olan *Terakki*'ye bir röportaj vermiştir. Galip Paşa burada Yenice Muharebesi'nden sonra Yunan ordusuna karşı koymak için Selanik'e çekildiklerini ancak Hasan Tahsin Paşa'nın teslim olma konusunda ısrar ettiğini, şehri Yunanlardan aldıklarını ve yine onlara teslim edeceklerini söyleyerek aslında Selanik'in Hasan Tahsin Paşa tarafından verildiğini vurgulamıştır. Bunu Bulgar komutan Theodoros da söylemiştir.[123]

Hasan Tahsin Paşa ise kendisine yönelik bu eleştirilere gazeteye verdiği röportaj ile yanıt vermiştir. Bu röportajların ilki tesliminin hemen ardından Atina Belediyesi Genel Sekreteri olan ve aynı zamanda gazetecilik de yapan G. Paraskevopoulos tarafından yapılmıştır. 4 Kasım 1912 tarihli bu mülakat ilk olarak Atina gazetesi *Empros*'da ve *Makedonia*'da "Athinaios" takma adıyla yayınlanmıştır. Daha sonra röportajın tam metni 1914'te *"Poikili Stoa (Ποικίλη Στοά)* adlı edebi almanakta yer almıştır.[124] Hasan Tahsin Paşa, demecinde yenilginin nedeninin Türk ordusunun iki katı büyüklükteki dört devletin bir araya gelmesi olduğunu söylemiştir.[125] Bu röportaj, 7 Kasım 1912 tarihli *Akropolis* gazetesinde, ayrıntılı bir şekilde derlenerek yayınlanmıştır. Burada Hasan Tahsin Paşa kaybetmelerinin nedeni olarak Yunanların, Türklerin Avrupa ile Asya bağlantısını kestiğini, bu nedenle binlerce Türk askerinin hiç savaşta yer almadan Anadolu ve Suriye'de kaldığını, ayrıca Türklerin

[119] Nathalie Clayer, *Arnavut Milliyetçiliği'nin Kökenleri Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu,* çev. Ali Berktay (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 85, 145, 182.

[120] Kansızoglou, *I Prosopıkotita tou Hasan Tahsin Pasa,* 61, 66.

[121] M. Şükrü Hanioğlu, *Atatürk An Intellectual Biography* (New Jersey: Princeton University Press, 2011), 42.

[122] Balkan Savaşı sırasında Batı Ordusu Başkumandanlığına getirilen Ali Rızâ Paşa, savaşın Osmanlı Devleti aleyhine gelişmesi üzerine İstanbul'a nakline karar verilen II. Abdülhamid ile görüşmüştür. 2 Ekim 1919'da müşir payesiyle Sadrazam olmuştur. Cevdet Küçük, "Ali Rıza Paşa", *TDVİA*, 2(1989): 440.

[123] Hristodoulos, *Oi Treis Tafes tou Hasan Tahsin Pasa*, 60- 61, 235- 236.

[124] Kansızoglou, *I Prosopıkotita tou Hasan Tahsin Pasa* 51- 52.

[125] Hristodoulos, *Oi Treis Tafes tou Hasan Tahsin Pasa*, 279.

yenilgisinde Yunan donanmasının[126] büyük rolü olduğunu belirterek Türklerin donanmasının olması halinde ise savaşın seyrinin çok farklı olabileceğini ileri sürmüştür.[127] 11 Kasım 1912 tarihli *Akropolis* gazetesinde Hasan Tahsin Paşa'nın İtalyan gazeteci Magrini'ye[128] verdiği röportaj yayınlamıştır. Magrini, *Türkiye'nin telafi edilmez bir yenilgi karşısında olduğunu düşünüyor musunuz?* sorusuna Hasan Tahsin Paşa evet anlamında kafasını sallayarak bunun bir yenilgi değil büyük bir hezimet olduğunu zira ortaya çıkan sonucun 25.000 kayıptan ziyade tüm Makedonya'nın kaybedilmesi anlamına geldiğini ancak kendisinin yetki alanındaki tüm noktalarda elinden geleni yaparak buraların Yunanların eline geçmesini engellemeye çalıştığını belirtmiştir. İtalyan gazeteci savaştaki firarilerin disiplinsiz davranışları nedeniyle ölümle cezalandırılmalarının disiplini sağlayıp sağlamayacağı ile ilgili bir soru sormuştur. Hasan Tahsin Paşa ise böyle bir şey yapmayı düşündüğünü; ancak onların sayıca fazla oldukları için böyle bir şey yapması halinde ordunun moralinin daha da bozulacağını ve bunun da çözülmeyi daha da hızlandıracağını söylemiştir. Magrini, "*Kamil Paşa'nın sizden direnmenizi istediği, çünkü bir Avrupa müdahalesinin olabileceği şeklindeki duyumun doğru olup olmadığı*" sorusuna ise *"Evet doğrudur"* yanıtını vermiştir. Nitekim Selanik'in tesliminden yedi gün önce Kamil Paşa, Vali Nazım Paşa'ya bir telgraf yollamış ve üç gün boyunca şehri ellerinde tutarak mücadeleye devam etmelerini istemiştir. Telgrafta Büyük Güçler içinde bir devletin Türkiye'nin yanında yer alarak olaylara müdahale edeceğini belirtilmiş ancak Hasan Tahsin Paşa, bu telgrafın gelmesinden 7 gün sonra Avrupa'nın Türkiye'yi destekleyeceğine inanan Kamil Paşa'nın bütün umutlarının boşa çıktığını bu nedenle de Selanik'in hemen dışında bekleyen Yunanlara şehri teslim etmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Magrini'nin *"Avrupa'nın Türk Balkanlarını kurtaracağını düşünüyor musunuz?"* sorusuna Hasan Tahsin Paşa, "*Bugün Avrupa, sadece coğrafi bir terimdir. Avrupa, Türkiye'nin askeri açıdan güçlü bir devlet olduğunu sanıyor ama bugün bunun doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. Bugün Avrupa hala bizi kurtarmaya istekli görünmüyor"*şeklinde yanıtlamıştır.[129]

Hasan Tahsin Paşa, son demecini protokolün imzalanmasından yaklaşık beş ay sonra romatizma hastalığının tedavisi için Yunan makamlarından izin alarak gittiği Fransa, Evian'de vermiştir. Bu yolculuk esnasında kendisine Yarbay Dr. Nikolaos Vasiliadis eşlik etmiştir. Sözü edilen son röportajı Yunan basınında ilk olarak 7 Mart 1913'te *Makedonia* ve 15 Ağustos 1913'te *Empros* gazetelerinde yayınlanmıştır.[130] Fransız gazetesi *Temps (Χρόνος)*'e verilen demeçte Hasan Tahsin Paşa, yenilgi ile ilgili olarak Ağustos 1912'de ordunun yaklaşık %40'ının terhis edilme kararı alınmasını eleştirmiş[131] ve bundan bahisle Balkan Savaşı öncesi pek çok askerin Anadolu'ya döndüğü ve ilk çatışmaların da 9 Ekim'de Sarantaporos'ta olmasının tesadüf olmadığını söylemiştir. Makedonya'ya doğru belirli boğazların esas geçiş yolu olduğunu söyleyen Hasan Tahsin Paşa, buraların Von der Goltz'un kişisel tercihi ve önerisiyle güçlendirildiğini Goltz'un Sarantaporos Boğazı'nın Yunanlar için bir mezar olacağını söylediğini de belirtmiştir. Oysaki Hasan Tahsin Paşa'ya göre boğazlara yönelik bir saldırı son derece zor olup burada bir savunma hattının oluşumu da son derece zayıf bir seçenektir. Çünkü son kaçış yolu Aliakmonas Köprüsü'dür ki bu da geri çekilme olasılığını zayıflatmaktadır. Zira Osmanlı ordusu kuşatmayı önleyecek yeterli bir güce sahip değildir. Bunun dışında şiddetli yağmurlar

[126]Yunan donanmasının savaş sırasında Bozcaada, Limni, Samotraki ve Taşoz adalarını ele geçirmesi Makedonya (Rumeli) ile İstanbul ve Anadolu'nun deniz bağlantısı kesilmiştir. Bu durumda Makedonya'daki kuvvetlerin de Başkomutanlık karargâhı ile bağlantısı kesilmiştir. Zira Bulgar kuvvetlerinin Çatalca'ya gelmesi ile kara bağlantısı kopmuştur. Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, 649.

[127]*Akropolis,* 7 Kasım 1912 Çarşamba, 1.

[128]Luciano Magrini, Balkan Savaşı sırasında Milano gazetesi Il Secola'nın muhabiridir.

[129]*Akropolis*, 11 Kasım 1912 Pazar, 1.

[130]Hristodoulos, *Oi Treis Tafes tou Hasan Tahsin Pasa*, 282, 284; Kouzinopoulos, *To Megalo Alma I Apeleutherosi tis Thessalonikis*, 336- 337.

[131]Ordunun terhis edilmesini benzer şekilde Talat Paşa da eleştirmiş ve bu terhisi başarısızlığın temel nedeni olarak nitelendirmiştir. Nitekim iktidar mevkiinde bulunan Gazi Muhtar Paşa'nın Avrupa'nın bir savaşa izin vermeyeceğini düşündüğü için orduya alınan 100 bin kişiyi terhis ettiğini, bu esnada bir yandan da yeni kıtaların silah altına alındığını ancak kadroların değişmesi nedeniyle subaylar ve askerlerin birbirini tanımadığını bu nedenle böylesine karmaşık bir ordu ile bu savaşın Türkiye için zaten başlamadan bittiğini ifade etmiştir. *Talat Paşa'nın Hatıraları,* neş. Enver Bolayır (İstanbul: Güven Yayınevi, 1946), 18.

ve gece karanlığı da işleri zorlaştırmıştır. Bu nedenle Hasan Tahsin Paşa, geri dönüş sinyali verdiğini, çekilme esnasında pek çok kayıp yaşandığını ve bir kısım askerin de firar ettiğini söylemiştir.[132]

Kansızoglou'na göre Hasan Tahsin Paşa'nın çekilme kararı almasında Osmanlı silahlarının etkisiz hale getirilmesi ve düşmana bırakılacak olmasının yanı sıra ordunun her açıdan üstün bir Yunan ordusuyla karşılaşamayacak durumda olması etkili olmuştur. Zira Hasan Tahsin Paşa, 19- 20 Ekim'de gerçekleşen Yenice Muharebesinde harekâtın idaresini Tümgeneral Galip Paşa'dan almıştır. Halkidiki'deki Poligyros'un kaybedilmesiyle şehrin çevrelendiğini ve bu durumun şehir sakinlerine yönelik kötü sonuçları olacağını tahmin ettiği için konsolosların da teşvikleriyle Selanik'in teslimine karar vermiştir. Yunan ordusunun 24 Ekim'de Vardar'ı geçmesi ile de Hasan Tahsin Paşa, Vardar'ın doğusunu boşaltmak zorunda bırakmıştır. Dolayısıyla karargâhını Oreokastro'ya kurarak Selanik Valisi Nazım Paşa'yı ziyaret için karargâhtan ayrıldığı sırada orduda firarların başlaması ve Bulgarların da Langada'ya ilerlediği haberini alması üzerine Topsin'deki Yunan karargâhına temsilci göndermeye karar vermiştir.[133]

Aslında Hasan Tahsin Paşa'nın eleştirilerine baktığımızda ordunun terhisi konusunda olduğu gibi Goltz Paşa'yı eleştirmesinde de haklılık payının olabileceğini söylemek mümkündür. Örneğin II. Abdülhamid, 1895'te Alman Maraşel Goltz Paşa'dan orduyu yeniden düzenlemesini istemiştir. Ancak Ekim 1912'de Bulgarlar, Lozengrad Kalesini kuşattığında oraya *"Dünyanın en iyi kalelerinden biridir. Cebelitarık'a kadar saldırılması mümkün olmadığı için onu güçlendirmeye gerek yoktur."* diyen Goltz Paşa "*Burası sadece iki koşulda ele geçirilebilir. Bunun için ya burasının üç ay boyunca kuşatma altında kalması ya da burayı kuşatan ordunun Prusya ordusu olmalıdır"*demiştir. Ancak bu sözlerin üzerinden sadece üç gün geçtikten sonra Lozengrad Kalesi Bulgarlar tarafından alınmıştır. Türk ordusu Lüleburgaz- Babaeski savaşlarında ağır kayıplar verdiği için de Osmanlı ordusunda geri çekilme başlamıştır.[134]

Hasan Tahsin Paşa, demecinde teslim ilgili sorular karşısında eleştirinin kolay olduğunu söyleyerek ordunun yetersizliğini rakamlarla göstermeye çalışmıştır. Vardar üzerinde 80.000 Yunan'ın Langada üzerinden 30.000- 35.000 Bulgarın ve Gevgeli üzerinden kuzeye ilerleyen iki Sırp alayının Türk ordusunu kuşattığını ve bunlar dışında Selanik'e sığınmak için gelen 60.000'den fazla köylünün olduğunu belirtmiş, *"Böyle bir durumda millet gruplarının temsilcilerinin ve konsolosların tavsiyelerini görmezden gelerek Serez'e çekilebilirdim. Ama yollar çoktan düşman tarafından kapatılmıştı. Bu durumda da şehre girip oradan geçmem mümkün değildi"* yanıtını vermiştir. Hasan Tahsin Paşa'ya son olarak Selanik'in geleceği ile ilgili olarak ne düşündüğü de sorulmuştur. *"Kariyerinin sonuna gelmiş yaşlı bir asker olarak bu sorunun yanıtını bilemeyeceğini hatta yetenekli bir diplomatın dahi Selanik'in geleceğini tahmin edemeyeceğini ancak Selanik'in ve Avrupa Türkiye'sinin geleceğinin Büyük Güçler'in çözümünde alacağı pozisyona bağlı olduğunu"* ifade etmiştir. Demecinde ayrıca *"Bulgar yönetimine nazaran Yunan yönetimine daha fazla saygı duyduğunu belirterek Selanik'in Yunanlardan önce Bulgarlar tarafından işgal edilme durumunda neler olacağını merak ediyorum. Allah, 200.000 kişilik bir nüfusu, bir Haçlı Seferi'nin yol açtığı felaket içinde en korkunç felaketten kurtarmak istemiştir."* diyerek sözlerini tamamlamıştır.[135] Anılarında da ifade ettiği gibi onun nazarında almış olduğu bu kararla Selanik kaybedilmiş ama aynı zamanda da kurtarılmıştır.[136]

[132] Kansızoglou, *I Prosopıkotita tou Hasan Tahsin Pasa*, 52, 55- 56.

[133] Kansızoglou, *I Prosopıkotita tou Hasan Tahsin Pasa*, 57-59.

[134] Glenny, *The Balkans Nationalism, War and the Great Powers 1804- 2012*, 237.

[135] Hristodoulos, *Oi Treis Tafes tou Hasan Tahsin Pasa*, 283- 284.

[136] Hasan Tahsin Paşa, *Ta Apomnimoneumata*, 59.

Resim 1 ve 2. Balkan Savaşı sırasında Yunan ordusu karargâhı Topsin. Yunanistan Başkomutanı Veliaht Prens Konstantinos ile Türk komutan Hasan Tahsin Paşa arasında Selanik'in teslimi ile ilgili görüşmeler bu binada gerçekleştirilmiştir.

Sonuç

Doğu Sorunu kapsamında değerlendirilebileceğimiz Makedonya'nın Osmanlı Devleti'nden kopartılarak paylaşılması 19. yüzyılda birbirleriyle rekabet eden Balkan uluslarının temel hedefi olmuştur. Slav- Helen ihtilafına rağmen Ortodoks Hristiyanlık etrafında birleşen rakip milliyetçilikler, Türk- İtalyan savaşının çıkmasını fırsat bilerek Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmişlerdir. Balkan devletlerinin milliyetçilik motivasyonuyla birleşen orduları karşısında alınan ağır yenilgi sonucu Makedonya, I. Balkan savaşı sonunda kesin olarak Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştır. Bu savaşta bölgenin en önemli şehri olan Selanik'in ele geçirilmesi için en büyük mücadele Yunanistan ve Bulgaristan arasında yaşanmıştır fakat Sarantaporos ve Yenice muharebelerinde Yunanlara kaşı alınan yenilgi ve Osmanlı savaş gemisinin batırılması, Yunanları Selanik'i ele geçirme konusunda daha avantajlı bir konuma getirmiştir. Bulgarların Selanik'e girme ihtimali üzerine dönemin Yanya Valisi ve 8. Ordu Komutanı olan Hasan Tahsin Paşa, savaşmadan Yunan yetkililerle yapmış olduğu protokol ile Selanik'i Yunan ordusuna teslim etmiştir. Bu teslim onu 100 yılı aşkın bir süredir konu ile ilgili yapılan tarihi tartışmalarda eleştirilerin odağı haline getirmiştir. Burada sorulması gereken tarihsel bir gerçeklik ile ona konu olan temel aktör etrafında oluşan imaj arasındaki gerçekliğin nasıl doldurulması gerektiğidir. Bu nedenle Hasan Tahsin Paşa'nın kişisel deneyimlerini dikkate almak tarih yazımımızı

çok yönlü olarak değerlendirmemize imkân verecektir. Nitekim savaş sanatı açısından bakıldığında bir askerin bu kararının, hata addedilerek eleştirilmesi anlaşılabilir bir durumdur. Ancak onu böyle bir karar almaya iten sebepler kendisini yetiştirerek en yüksek makamlara getiren bir devlete ihanet etmek gibi sığ bir bağlamdan çıkartılarak daha geniş bir kapsamda değerlendirilmelidir. Elbette Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşı'nda ağır bir yenilgi alarak Makedonya'nın tamamını kaybetmesinin altında ülkenin içinde bulunduğu siyasi- sosyal- ekonomik zafiyetler, subaylar arasındaki farklı görüşler, ordunun yetersizliği ve terhis edilmesi gibi pek çok etken söz konusudur. Burada sorulması gereken böyle bir protokol imzalanmadığı varsayıldığında tarihi süreç başka bir yöne evrilecek midir? Cevabımız şüphesiz Selanik'in de Makedonya'nın diğer şehirleri gibi kaybedileceği olacaktır. Bu nedenle savaşı bizzat yaşayan ve yöneten bir kişinin Selanik'i Yunanlara teslim etmesi sürecinde onu bu kararı almaya iten koşulları anlayabilmek önemlidir. Onun tarihe kayıt olarak bıraktığı değerlendirmeleri dikkate aldığımızda dağılmış bir ordu, firar eden askerler, panik halinde sığınmaya çalışan Müslüman nüfus, Muhittin Paşa'nın istifası, Ali Rıza Paşa'nın karargahını Selanik'ten Manastır'a taşıması ve Selanik Valisi Mehmet Nazım Paşa'nın belediye meclisi üyeleri ile birlikte almış oldukları ve şehrin savaşsız teslim edilmesini istedikleri tutanağın varlığının yanı sıra Hasan Tahsin Paşa, düşman ordularıyla çevrelenmiş, muharebe üstünlüğü olmayan bir ordunun direnmesinin ağır sonuçları ile baş başa kalmış bir komutan olarak düşünülmelidir. Oysaki burada sorgulanması gereken böylesi bir durumda neden askeri açıdan iki düşman arasından birini tercih ettiğidir. Nitekim anılarında da belirttiği gibi şehre ortak bir saldırının Türklerin imhası anlamına geleceği kanaatindedir. Fakat Selanik üzerindeki Yunan-Bulgar rekabetinin varlığı nedeniyle Yunanistan'ın ortak bir işgali kabul etmeyeceğini öngörmektedir. Zira belirtiği üzere Bulgarların daha hızlı hareket ederek şehre girme ihtimali hala söz konudur. Bu nedenle şehrin teslimi konusunda kişisel tercihi ile ileride Selanik'te olası bir Bulgar varlığının önüne geçerek şehir üzerinde sonradan oluşabilecek belirsizliği en başından ortadan kaldırımıştır. Yunan kaynaklarında bu eğilimi onun, başarılı bir asker olmakla birlikte Yunanistan için doğru zamanda doğru yerde bulunduğu şeklinde yorumlanmıştır. Kanaatimce yaklaşık 500 yıllık bir Osmanlı Türk şehri olan Selanik'in günümüzde bir Bulgar şehri olmaması kuşkusuz Arnavut kökenli bir Osmanlı subayı olan Hasan Tahsin Paşa'nın Yunan kültürel ağlarıyla etkileşimde olmasıyla çok yakından ilintilidir. Kendisini savunmak için yazmış olduğu anılarında ve sonradan vermiş olduğu 2 gazete mülakatında şehrin Bulgarlar tarafından işgal edilme olasılığını söz konusu protokol ile ortadan kaldırdığını ve Selanik'e Bulgarların girmesi ihtimalini Haçlı Seferi'nin yol açtığı felaket içinde en kötü senaryodan kurtulmak şeklinde yorumlamıştır. Onun nazarında almış olduğu bu karar ile Selanik kaybedilmiş ama aynı zamanda da kurtarılmıştır. Dolayısıyla Hasan Tahsin Paşa'nın 1912'de tek taraflı almış olduğu bu karar ve kişisel tercihi günümüzde Selanik'in Yunan karakteri kazanmasının da en önemli sebebi olmuştur.

Hakem Değerlendirmesi Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri / Author Details
Arzu Erman (Dr. Öğr. Üyesi)
[1] Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye
0000-0002-3657-0246 arzuerman@aybu.edu.tr

Kaynakça | References

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

BEO, Hariciye: 306726, 4116- 308645, H. 13. 12. 1330.

BEO, Harbiye/Dahiliye: 306726, 4095- 307079, 1 /2, H. 27. 10. 1330.

BEO, Hariciye: 306726, 4113308451/1, H. 06. 12. 1330.

BEO, Hariciye: 306726, 4128- 309596/ 1- 2, H. 19. 01. 1331.

MSB, ATASE Balkan Harbi 1912-1913 (110- 9- 1- 7), 659- 51- 32, M. 13. 11. 1912.

MSB, ATASE Balkan Harbi 1912- 1913 (110- 9- 1- 7), 285- 402- 1, M. 29. 3. 1913.

MSB, ATASE Balkan Harbi 1912-1913, (110- 9- 1- 7), 80- 31- 5, M. 17. 11. 1912.

MSB, ATASE Balkan Harbi (1912- 1913, (110- 9- 1-7), 715- 4- 1, M. 24. 12. 1912.

Süreli Yayınlar

Akropolis, 7 Kasım 1912 Çarşamba, No: 10165, Atina.

Akropolis, 11 Kasım 1912 Pazar, No: 10169, Atina.

Akropolis, 12 Kasım 1912 Pazartesi, No: 10170, Atina.

Kairoi, 2 Kasım 1912 Cuma, No: 293, Atina.

Empros, 27 Ekim 1912 Cumartesi, No: 5755, Atina.

Empros, 28 Ekim 1912 Pazar, No: 5756, Atina.

Patris, 27 Ekim 1912 Cumartesi, No: 6771, Atina.

Nea Imera Tergestis, 27 Ekim 1912, No.111, Atina.

Kaynak Eserler

Abbott, G. F., *The Tale of A Tour in Macedonia*, London: Edward Arnold,1903.

Adanır, Fikret. *Makedonya Sorunu,* Çeviren İhsan Catay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.

Ahmad, Feroz. *Jön Türkler Osmanlı İmparatorluğu'nu Kurtarma Mücadelesi 1914-1918*, Çeviren Tansel Demirel, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Alkan, Necmettin. *Ve Selanik Düştü 1912- 1913 Balkan Savaşı ve Hezimeti*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.

Anastasiadou, Meropi. *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830- 1912),*Çeviren Işık Ergüden İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, 357.

Anderson, Matthew Smith. *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir Değerlendirme*, Çeviren İdil Eser, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Andonyan, Aram. Balkan Savaşı, Çeviren Zaven Biberyan, İstanbul: Aras Yayıcılık, 2002.

Aydın, Salim. *Balkanların Acı Yüzü Basın Tarihinde Balkan Savaşları*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014.

Aydın, Salim. "Balkan Savaşı'nda (1912- 1913) Selanik'in Teslimi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 38 (2018): 127- 162.

Babacan, Hasan. "Malisör İsyanı ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu", *Dr. Kemal Daşçıoğlu'na Vefa,* Editör Mithat Aydın ve Süleyman İnan, Ankara: Pegem Akademi, 2020, 395- 416.

Bacanlı, Hakan. "Balkan Savaşları Kaynakçası", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi,* XII/2 (2012): 265- 307.

Balcı, Mustafa. *Selanik Düştü Selanik'in Kaybediliş Öyküsü*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2010.

Barbara Jelavich. *Balkan Tarihi II 20. Yüzyıl,* Çeviren Zehra Savan ve Hatice Uğur, İstanbul: Küre Yayınları:2013.

Beydilli, Kemal. "Trablusgarp Savaşı", *TDVİA,* Ek 2 (2019) 606- 609.

Birbir, Atilla. *Yunan Basınında Balkan Savaşları (1912- 1913)*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2018.

Cassavetti, D.J. *Hellas and the Balkan Wars.* London: Aelfi Terrace, 1914.

Chasan, Korai. *I. Balkan Savaşı'nda Yunanistan (Yunan Kaynaklarına Göre)*, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2018.

Clogg, Richard. *Modern Yunanistan Tarihi*, Çevren Dilek Şendil, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

Çelik, Bilgin. *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.

Delilbaşı, Melek. "Selânik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması, *Belleten*, 51/199 (1987):75-101.

Despot, Igor. Savaşan Tarafların Gözüyle Balkan Savaşları Algılar ve Yorumlar, Çeviren Mete Tunçay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

Erdem, Nilüfer. "Yunan Osmanlılığının En Önemli Temsilcilerinden Souliotis-Nikolaidis'in Kaleminden "İstanbul Örgütü" ve II. Meşrutiyet Dönemindeki Etkileri", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 12(2012): 89-105.

Erickson, Edward J. *Büyük Hezimet Balkan Harplerinde Osmanlı Ordusu*, Çeviren Gül Çağalı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.

Eser, Murat. *Eleftherios Venizelos Yunan Arşiv Kaynaklarına Göre Türk-Yunan İlişkileri*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.

Georgion, François. *Sultan Abdülhamid*, Çeviren Ali Berktay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Glenny, Misha. *The Balkans Nationalism, War and the Great Power 1804-2012*, Toronto: Anansi, 2012.

Hacısalihoğlu, Mehmet. *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Çeviren İhsan Catay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2020.

Hacısalihoğlu, Mehmet. "Makedonya", *TDVİA*, 27 (2003):437- 444.

Halaçoğlu, Yusuf. "Bulgaristan Osmanlı Dönemi", *TDVİA,* 6 (1992): 396- 399.

Hanioğlu, M. Şükrü. *Atatürk An Intellectual Biography*, New Jersey: Princeton University Press, 2011.

Hasan Tahsin Paşa. *İzhâr-ı Hakîkat Selanikin Esbâb-ı Sükûtu Hakkında Vesaik ve Müretteb Sekizinci Kolordunun Esbâb-ı İnhizâmı* (İstanbul, 1323).

Hasan Tahsin Pasa, *Ta Apominimoneumata tou Tourkou Arhistratigou Hasan Tahsin Pasa (Methafrasmena ek tis Tourkikis apo ton gio kai İpaspisti tou Kenan Mesare)* Selanik: 2001.

Hristodoulos, K. Hristos. *Oi Treis Tafes tou Hasan Tahsin*, Selanik: Epıkentro, 2012.

Hupchick, Dennis P. *The Balkans from Constantinople to Communism*, New York: Palgrave, 2001.

Kansızoglou, Evangelos. *I Prosopıkotita tou Hasan Tahsin,*Yüksek Lisans Tezi, Selanik, Aristoteleio University, 2020.

Kansu, Aykut. *Jön Türk Devrimi*, Çeviren Ayda Erbal, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı (1908- 1918)* ,C.9, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

Katsiadakis-Gardikas, Helen. "Venizelos' Advent in Greek Politics 1908-1912",*Elefterios Venizelos The Trials of Dtatemanship*, Editör Paschalis M. Kitromilides, Edinburg: Edinburg University Press, 2006, 87- 114.

Kiel, Machiel ."Selânik", *TDVİA,* 36 (2009): 352-357.

Kiel, Machiel. "Yenice-i Vardar", *TDVİA,*43 (2013): 445-448.

Klada, Nikolaos. "Oi Balkanikoi Polemoi (1912- 1913) Dieksihtisan", *Balkania: Balkanikoi kai oi Ellinotourkiki Polemoi,* Editörler. Theodorou Vellianiti, Nikolaos Klada, Nikiforos Moshopoulou, İlias Kiriakopoulou, Atina: Medusa/Selas Yayınları, 1999, 81-167.

Kouzinopoulos, Spiros. *To Megalo Alma I Apeleutherosi tis Thessalonikis*, Atina: Kastanioti, 1997.

Küçük, Cevdet. "Ali Rıza Paşa", *TDVİA*, 2 (1989): 440- 441.

Küçük, Cevdet. "Balkan Savaşı", *TDVİA*, 5 (1992): 23- 25.

Lory, Bernard. "Yıl 1912 Yunanlılar Kente Girer", *Selânik 1850- 1918*, Çeviren Cüneyt Akalın, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 313- 321.

Loverdos, Andreas N. *Politiki İstoria tis Elladas 1828- 1975*, Atina, Komotini: Ant. N. Sakkoula, 2000.

Mazower, Mark. *Selanik Hayaletler Şehri Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430-1950*, Çeviren Gül Çağalı Güven, İstanbul: Alfa Yayınları, 2013.

Moiras, Leonidas. "Helenottomanizm (Yunan-Osmanlılığı) İdeolojisi, *"Osmanlıdan Cumhuriyete" Sosyo-Kültürel Siyasi Yansımalar*, *Ali İhsan Gencer Anısına*, Hazırlayanlar Gülden Sarıyıldız, Fatma Ürekli, Recep Karacakaya, Neriman E. Hacısalihoğlu, İstanbul: Derin Yayınları, 2015.

Özcan, Azmi. "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Dış Politika Uygulamaları Üzerine Tespitler", *Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi*, Editörler Fahrettin Gün ve Halil İbrahim Erbay, İstanbul: TBMM Basımevi, 2017, 92- 101.

Özsüer, Esra. *Megali İdea 1821 Mora İsyanı'ndan 1922 Küçük Asya Bozgununa,* İstanbul: Kronik Yayınları, 2025.

Poincaré, Raymond, *Ateş Çemberindeki Balkanlar*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2013.

Saatçi, Meltem Begüm. *Makedonya Sorunu 1903- 1913*, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2004.

Sir Rankin, Reginald. *The İnner History of the Balkan War*, V.1, London: Richard Clay &Sons, 1930.

Smith, Michael Llewellyn. "Venizelos' Diplomacy 1910- 1923 From Balkan Alliance to Greek- Turkish Settlement", *Eleftherios Venizelos The Trials of Statemanship*, Editör Paschalis M. Kitromilides, Edinburg: Edinburg University Press, 2006, 134- 192.

Souliotis-Nikolaidis, Athanasios. *Organosis Konstantinoupoleos*, Hazırlayanlar T. Veremis, K. Mpoura, Atina, Giannena: Dodoni, 1984.

Talat Paşa'nın Hatıraları, Neşreden Enver Bolayır, İstanbul: Güven Yayınevi, 1946.

Tokay, Gül. "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Dış Politikası Üzerine Yeniden Okuma", *Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi*, Editörler Fahrettin Gün ve Halil İbrahim Erbay, İstanbul: TBMM Basımevi, 2017, 102- 109.

Tounta-Fergadi, Aretis. *Themata Ellinikis Diplomatikis İstorias 1912-1913*, Atina: I. Sideris, 1996.

Vacalopoulos, Apostolos E. *A History of Thessaloniki.* Çeviren T. F. Carney. Thessaloniki: Institude for Balkan Studies, 1993.

Vickers, Miranda, *The Albanians A Modern History,* London, New York: I. B. Tauris, 2001.

Yasamee, Feroze A.K., Abdülhamid'in *Dış Politikası Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1878- 1888,* Çeviren Yusuf Selman İnanç, İstanbul: Kronik Yayınları, 2018.

Yavuz, Nuri. "Birinci Balkan Harbi ve Selanik'in Kaybı", *Gazi Akademik Bakış*, 1(2), 139- 154.

Elektronik Kaynak

Necmettin Alkan, "Wilhelm Colmar von der Goltz", https://islamansiklopedisi.org.tr/goltz-wilhelm-colmar-von-der, Erişim Tarihi: 07. 01. 2025.